

Tijdschrift
voor de
Geschiedenis
van de
Kartografie

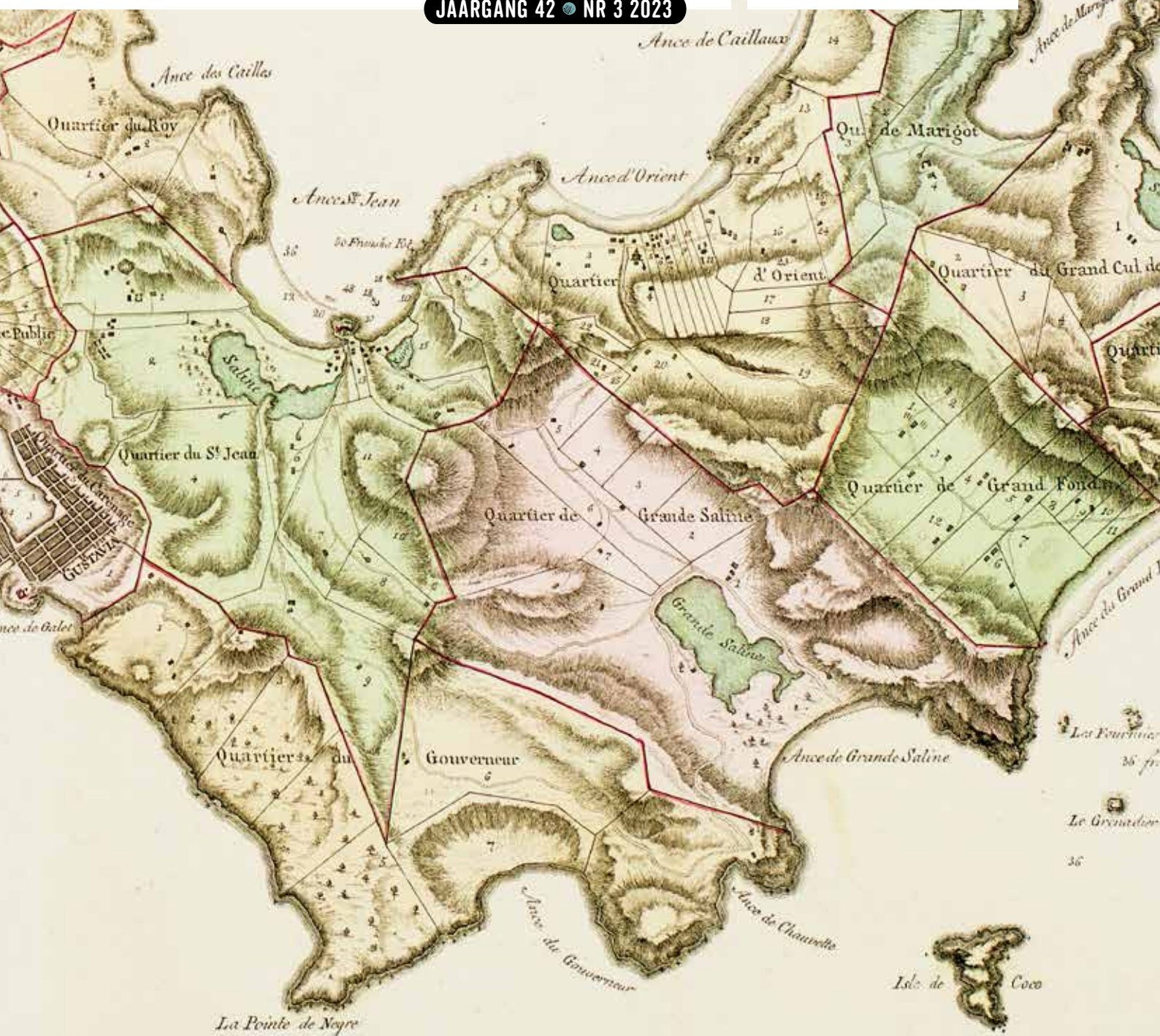
Caert THRESOOR

JAARGANG 42 ● NR 3 2023

Kartograaf Samuel
Fahlberg

Reuzenglobes voor
Richelieu

Frans Florisz. van
Berckenrode

**Een uitgave van de
Barent Langenes Stichting**

Redactie Gijs Boink, dr. Kees van Grootheest, Ron Guleij, dr. Reinout Klaarenbeek, Capt. Hans Kok, dr. Ferjan Ormel, drs. Ester Smit, drs. Reinder Storm, prof. dr. Bram Vannieuwenhuyze, Erik Walsmit.
Correctie Engelse teksten Francis Herbert (Londen)

Vormgeving Twin Media bv, Culemborg

Internet <https://caert-thresoor.nl>
(volledige jaargangen met een vergring van drie jaar; inhoud en samenvattingen vanaf 1982, aanwijzingen voor auteurs)

Secretariaat R. Storm, p/a Allard Pierson | De Collecties van de Universiteit van Amsterdam, Oude Turfmarkt 129, 1012 GC Amsterdam, E-mail: redactie@caert-thresoor.nl

Barent Langenes Stichting
M. Griffioen, Nieuwstraat 19B
2312 KA, Leiden

Abonnementen en administratie
Abonnementen (alleen per hele jaargang van vier nummers) € 37,50; België € 40,00; Overige landen € 47,50; Losse nummers € 10,00 (exclusief verzendkosten)
Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: Administratie Caert-Thresoor, Mijerstraat 20, 2613 XM Delft, administratie@caert-thresoor.nl
ABN AMRO, IBAN: NL19ABNA0408579447

ISSN 0167-4994

Copyright Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven Op aanvraag bij administratie@caert-thresoor.nl

De uitgave van dit nummer is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden.

Artikelen

**3 WIM RENKEMA
Samuel Fahlberg**
Kartograaf van Zweedse en Nederlandse Caribische eilanden

**15 MICHIEL ROSCAM ABBING
Reuzenglobes voor Richelieu**
De handgeschreven notities van Ernst Brinck

**23 BEA BROMMER
Frans Florisz. van Berckenrode**
Landmeter en rooimeester in Batavia, 1625 - c. 1638

Rubrieken

34 Kaartencollecties in de Nederlanden

36 Recensies

40 Varia Cartographica

42 Nieuwe literatuur en facsimile-uitgaven

BEELDOMSLAG: DETAIL VAN AFBEELDING 4, PAGINA 6 EN 7:
Gedrukte kaart van St. Barthélemy, 1801; S. Fahlberg (Uppsala UB, nr. 85232).

SAMUEL FAHLBERG

Kartograaf van Zweedse en Nederlandse Caribische eilanden

• WIM RENKEMA •

De Zweed Samuel Fahlberg (1758-1834) is niet erg bekend in de Nederlandse kartografische wereld. Toch is hij als kaartmaker actief geweest binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Tenminste, als we ook de kleinste delen van het overzeese gebied van het Koninkrijk meerekenen. Van 1810 tot 1834 was hij op Sint Eustatius en Sint Maarten woonachtig en werkzaam, onder andere als kartograaf. Maar hoe kwam hij hier terecht? Wat deed hij in de voorafgaande jaren? En is hij in Zweden, zijn land van herkomst, bekend?

Samuel Fahlberg werd in 1758 als boerenzoon geboren in de landelijke regio Hälsingland, Midden-Zweden. Nadat zijn vader en tweelingbroer waren overleden besloot zijn moeder samen met haar enig overgebleven zoon naar Stockholm te vertrekken. Ze leden echter schipbreuk, waarbij Samuels moeder verdronk, waardoor hij al op elfjarige leeftijd wees werd. Dankzij een arts die zich zijn lot aantrok kon hij zijn brede belangstelling ontwikkelen, onder andere voor botanie en farmacie. In een Stockholms ziekenhuis volgde hij een interne opleiding tot chirurgijn. Zijn eerste baan kreeg hij in 1782 als scheepschirurgijn aan boord van een koopvaardijship dat hem eerst naar Frankrijk en daarna naar Amerikaanse havens voerde. Terug in Zweden werkte hij enige maanden in het ziekenhuis, waar hij eerder zijn opleiding genoot. Maar al gauw kwam een andere functie op zijn weg.¹

Zweden had in de achttiende eeuw al langer koloniale ambities.² In 1784 werd die ambitie gerealiseerd met de verwerving van Frankrijk van het Caribische eiland Saint-Barthélemy (kortweg: St. Barths),³ in ruil voor het verlenen van handelsvoordelen aan de Fransen in Göteborg. In 1784 zocht men naar personen, die het bestuursapparaat zouden kunnen vormen

DR. W. E. RENKEMA (1942) was tot zijn pensionering werkzaam als leraar geschiedenis en schoolleider. Hij publiceerde onder andere een proefschrift over Curaçaose plantages en een boek over oude kaarten van de zes eilanden van de voormalige Nederlandse Antillen. De publicatie *Polderkaarten*, over oude kaarten van waterschappen en polders in Nederland, verscheen eerder dit jaar in de *Explokartreks*.

voor de pasverworven kolonie. Hierbij kwam Fahlberg, die al eens in de Amerikaanse wateren was geweest, in beeld. Hij werd benoemd tot gouvernementssecretaris en tot arts; in maart 1785 startte hij zijn werkzaamheden op het eiland. Later kreeg hij ook andere bezoldigde – van 1786 tot 1791 was hij koloniaal ontvanger – of onbezoldigde functies.

Van begin af aan verzamelde Fahlberg veelsoortige meteorologische, botanische en natuurhistorische gegevens over het eiland en zijn bewoners; verhandelingen daarover werden gepubliceerd in het blad *Vecko-skript för Läkare och Naturforskaren* [Weekblad voor Artsen en Natuuronderzoekers, later *Läkaren och Naturforskaren*] of in de Verhandelingen van de Zweedse Academie van Wetenschappen, waarvan hij lid werd.⁴ Bij reizen in het Caribisch gebied verzamelde hij etnografische objecten. Dit alles leidde tot een eredoctoraat van de universiteit van Uppsala. In 1801 werd hij lid van de *American Philosophical Society* in Philadelphia, die hij een exemplaar van zijn gedrukte kaart van 1792 toezond (zie hierna). In 1802 stuurde hij een manuscriptkaart naar Philadelphia, waarop een gevaarlijke ondiepte voor de haven van Sint Maarten was aangegeven.⁵

1 Nederlandse Bovenwindse eilanden met Saint-Barthélemy op een kaart van P. Melvill van Carnbee, 1846 (Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 188 N150).

1

Door zijn geringe omvang – ruim twintig vierkante kilometer, vergelijkbaar met het nabijgelegen Sint Eustatius, nog geen kwart van het buureiland Sint Maarten – heuvelachtige terrein en gebrek aan zoet water was St. Barths niet echt geschikt voor grootschalige plantagelandbouw. Fransen hielden er geiten en verbouwden met behulp van tot slaaf gemaakten wat katoen en voedingsmiddelen. In één van zijn eerste verhandelingen deed Fahlberg de aanbeveling de katoenteelt uit te breiden in samenhang met de verbouw van voedingsmiddelen. Inderdaad is men daar ongeveer twintig jaar succesvol mee geweest. Het advies van Fahlberg de verwaarloosde

zoutpannen te herstellen, werd pas later nagevolgd, want dat vergde flinke investeringen.⁶ Zweden zag al gauw in dat het lucratiever was het eiland tot een handelsknooppunt te maken, in navolging van Nederland (Sint-Eustatius) en Denemarken (St. Thomas). Maar dat ging niet vanzelf.

In 1785 verklaarden de Zweden St. Barths tot vrijhaven, maar daarvoor waren een haven en een havenstad nodig. Een baai in het zuidwesten van het eiland vormde weliswaar een goede, beschutte ligplaats voor schepen, maar de baai moest uitgediept en er moesten faciliteiten voor schepen komen. Een havenstad met woningen voor handelaars en met pakhuizen aan kades was er niet. Fahlberg kreeg als taak het eerste stratenplan te ontwerpen voor een havenstad, die de naam *Gustavia* kreeg, naar koning Gustaaf III; op een kaartje uit 1785 stond eerst nog *Gustafa* als naam. Fahlberg maakte een plan van rechte, geplaveide straten aan drie kanten van de haven, Le Carénage geheten. Waar en hoe hij zijn vaardigheden als landmeter en kaarttekenaar heeft verworven, is niet vermeld.

Zoals de bedoeling was, vestigden zich de eerste paar jaren inderdaad vreemdelingen uit de omgeving in de nieuwe stad, maar daarna stagneerde de aanwas en liep het aantal zelfs terug. Volgens de kaart die Fahlberg in 1792 van Gustavia maakte, telde de stad toen 568 bewoners, 88 minder dan in 1788.⁷ Pas vanaf 1793, toen de Frans-Engelse tegenstellingen en vijandelijkheden zich ook in het Caribisch gebied lieten gelden, nam het aantal emigranten weer toe op het neutrale Saint-Barthélemy. Emigranten, vooral handelaars, afkomstig van Franse eilanden, maar ook uit Sint

2 Dieptemetingen in Le Carénage met de contouren van de nog te vormen stad Gustavia, 1785; toegeschreven aan S. Fahlberg (Stockholm, Akademie van Wetenschappen, nr. 916119_blm).

2

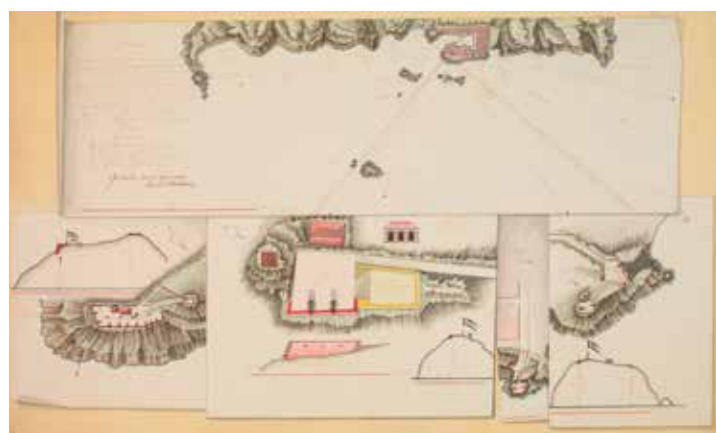
Eustatius of andere oorden, vestigden zich op het eiland. Gustavia was 'booming' in deze periode: in 1791 stonden er 133 huizen, in 1796 300 en in 1800 zelfs 871. De bevolking van de stad nam navenant toe van 987 in 1793 tot ongeveer vijfduizend in 1800. Daarnaast leefden er nog ongeveer duizend mensen, merendeels tot slaaf gemaakten, buiten de stad in *la Campagne*.⁸ Telkens moest de stad worden uitgebreid en steeds was het Fahlberg die de percelen voor de bouw uitzette en voor de registratie in de grondboekhouding zorgde. Bekend is dat hij de straten in Gustavia Zweedse namen gaf, maar die taal werd op het eiland weinig gesproken; Frans en Engels waren de voertalen, op de kaart van 1801 (zie hierna) komen vrijwel uitsluitend in het Frans geschreven namen voor.⁹ Als gevolg van deze werkzaamheden werd Fahlberg officieel benoemd tot landsingenieur en hoofd van de landmeetkundige dienst, naast andere functies.

Verschillende keren heeft Fahlberg in de periode 1785-1807 manuscriptkaarten gemaakt van de stad met zijn uitbreidingen en de strategisch rond de stad gelegen forten en batterijen.¹⁰ Op de kaarten noteerde hij de groei van de stad sinds hij de vorige kaart maakte. Zo schreef hij op de kaart van 30 april 1796 dat er door de orkaan van 1 augustus 1792 48 huizen waren verwoest, maar ook dat er sinds 1 maart 1791, de datum van de vorige kaart, 215 nieuwe huizen bijkwamen.¹¹ Ook tekende Fahlberg wel eens een gezicht op de havenstad of ontwierp hij een gebouw.¹²

Tot een gedrukte uitgave van één van de plattegronden van Gustavia kwam het voor zover bekend niet. Wel zijn twee andere, uit dezelfde tijd daterende kaarten in druk verschenen. In 1792 maakte Fahlberg in opdracht van de Zweedse koning de hydrografische kaart *Charta öfver Canalerna och Utloppen emellan Öarna från S.T Barthélemy till Dog och Prickle Pear*, die daarna werd gegraveerd door E. Åkerland (1754-1835) en in druk verscheen.¹³ De nadruk ligt bij deze kaart op de vaarroutes tussen de verschillende eilanden; Saint-Barthélemy, Sint Maarten en Anguilla zijn er sterk gegeneraliseerd op weergegeven. Een inzetkaartje vertoont de havenstad Gustavia met de toegang naar de haven. Opmerkelijk is dat dit inzetkaartje de op latere kaarten dikwijls voorkomende kenmerkende noordpijl van Fahlberg vertoont. De tweede kaart, door Fredrik Akrel (1748-1804) gegraveerd en in 1801 in druk verschenen, geeft een overzicht van heel Saint-Barthélemy: *Charta öfver Ön S:T Barthélemy* (zie afbeelding 5).¹⁴ Alle heuvels, zoutpannen, met hun naam aangeduide baaien en verspreid liggende kleine eilandjes zijn nauwkeurig ingetekend. De uitgebreide legenda geeft de veertien kwartieren aan waarin het eiland

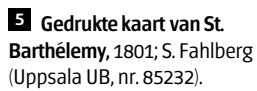
3

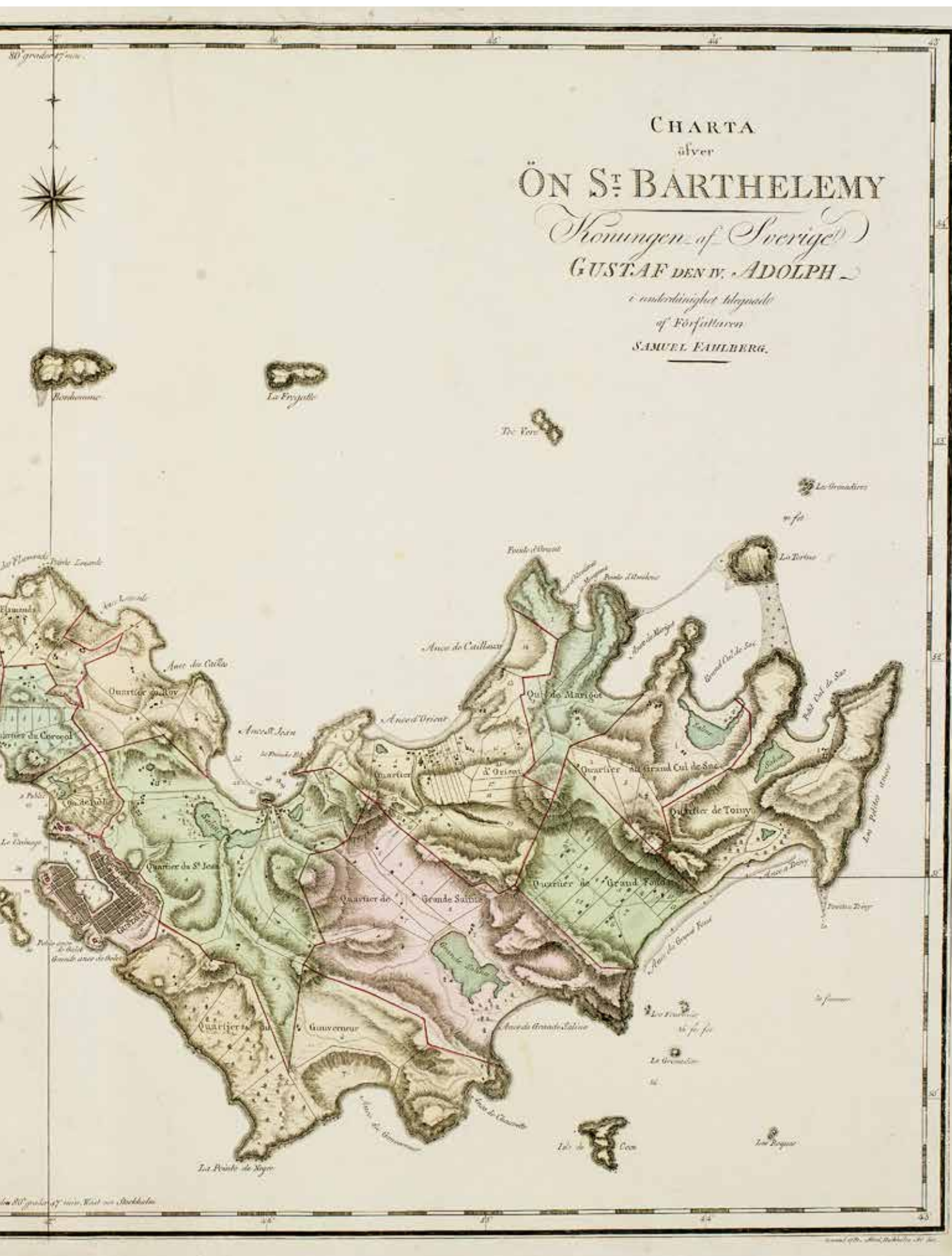

4

3 Plattegrond van Gustavia in 1801 (met toevoeging uit 1804); S. Fahlberg (Uppsala Universitetsbibliotek, nr. 58423).

4 Batterijen rond Gustavia, 1800; S. Fahlberg (Uppsala UB, nr. 85217).

is opgedeeld. Fahlberg maakte deze indeling met de daar aanwezige woningen en gebouwen en de met rechte lijnen uitgezette percelen grond. In 1795 zond Fahlberg reeds een door hem gemaakte manuscriptkaart van het eiland aan de Zweedse Akademie van Wetenschappen.¹⁵ Welke relatie er is tussen dit manuscript en de gedrukte kaart van 1801 is niet bekend.

MAN VAN AANZIEN, TOT HET FOUT GING

Materieel gezien ging het Fahlberg voor de wind, hij bezat verschillende panden in Gustavia en was een man van aanzien, die tot de top van de bestuurslaag behoorde. Een geschiedschrijver noemde hem niet zo lang geleden *one of the most noteworthy and outstanding Swedes who ever lived on the island*.¹⁶

In zijn persoonlijk leven ging het minder goed met hem. Omstreeks 1786 trouwde hij, maar zijn vrouw overleed in 1798; kennelijk zijn er geen kinderen geboren uit dit huwelijk.¹⁷ In 1801 trouwde Fahlberg met een veel jongere vrouw, die afkomstig was van Sint Eustatius, maar ook dit huwelijk duurde maar nauwelijks tien jaar. Zij overleed in 1811 op 31-jarige leeftijd, nadat ze samen al een dochtertje van twee jaar en een zoontje van vier jaar hadden begraven. Maatschappelijk echter rees zijn ster, totdat hij verward raakte in politieke tegenstellingen. In de turbulente Napoleontische tijd, waarin Zweden tot 1809 Frankrijk bestreed maar nadien gedwongen meedeed aan Napoleons Continentaal Stelsel, had Zweden geen militairen beschikbaar voor de verdediging van Saint-Barthélemy. Gouverneur Ankarheim besloot een burgerkorps op te richten met een stadsafdeling van zes compagnieën onder commando van Anders Bergstedt, de ambtenaar die verantwoordelijk was voor juridische zaken. Daarnaast was er een plattelandsafdeling onder leiding van gouvernementssecretaris Fahlberg. Toen Fahlberg in september 1810 ook benoemd werd tot kapitein van een artilleriecompagnie in het stadskorps, brak er een muiterij onder de officieren uit. De kapiteins van de andere compagnieën protesteerden omdat ze niet gekend waren in de benoeming. Maar achter de muiterij stak een lang bestaand gevoel van onvrede onder de tot Zweed genaturaliseerde kooplieden over de moeilijke handelssituatie – de Engelse marine nam vele handelsschepen in beslag – maar vooral over hun geringe invloed op het bestuur van het eiland. De dienst werd uitgemaakt door de drie autochtone Zweden Ankarheim, Bergstedt en Fahlberg. Men beschuldigde hen van falend beleid, arrogant gedrag en corruptie. Fahlberg kreeg daarnaast te maken met het verwijt dat hij tijdens de muiterij bevel had gegeven de kanonnen te richten op de muiters en dat hij in

1809 afgezette koning Gustaaf IV Adolf steunde.¹⁸

De tegenstellingen liepen zo hoog op dat Fahlberg genoodzaakt was te vluchten naar Sint Eustatius.¹⁹ Daar liet hij bij de autoriteiten een verklaring opnemen, waarin hij stelde dat “*libelious insinuations founded on sinister depositions*” een deel van de bevolking tegen hem hadden opgezet. Zijn leven liep er gevaar, zijn gezin werd bedreigd en zijn bezittingen wilde men in brand steken.²⁰ Vanaf Sint Eustatius, dat evenals Sint Maarten in 1810 door de Engelsen was veroverd, bleef Fahlberg alle aantijgingen bestrijden. Zijn verbittering was zo groot dat hij niet kon nalaten op de gedenksteen op het graf van zijn in 1810 overleden zoontje zichzelf *A Victim to Injustice and Popular Excitements in The Island of St Bartholemew* te noemen.²¹

Ondanks zijn verweer werd Fahlberg uiteindelijk wegens hoogverraad ter dood veroordeeld met verbeurdverklaring van zijn bezit. In 1834 is Fahlberg gerehabiliteerd, maar het bericht daarover bereikte de Caribische wereld pas na zijn dood.

Op Sint Eustatius was Fahlberg arts bij het Engelse garnizoen. Of hij toen ook complete kaarten heeft gemaakt, is niet bekend. Wel is zeker dat hij in de jaren 1810-1816 op kartografisch gebied actief is geweest, want zijn Engelstalige kaart van Sint Eustatius uit 1829 (zie hierna) vermeldt: *Surveyed and Constructed by Order of the British Government in the years 1811 & 1812*. Liggen er wellicht, verschenen in Engelse archieven, nog producten van zijn hand uit deze tijd?

WERKZAAMHEDEN OP SINT MAARTEN

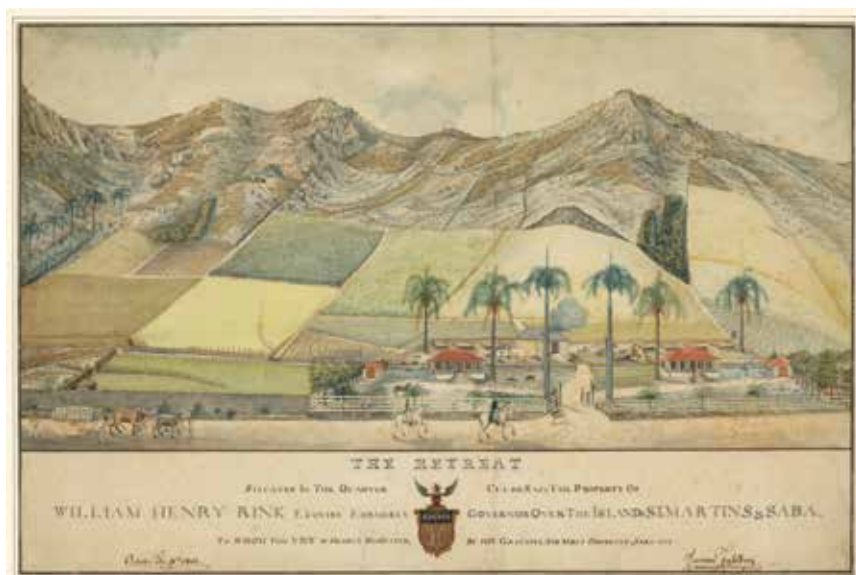
Fahlberg besloot zich in juli 1816 met zijn twee dochters op Sint Maarten te vestigen. Het eiland was sinds januari 1816 weer onder Nederlands bestuur, onder leiding van commandeur P.R. Cantz'laar. Kartografisch had Fahlberg de contouren van Sint Maarten al in 1790 en 1791 verkend voor zijn kaart van de wateren tussen de eilanden Saint-Barthélemy, Sint Maarten en Anguilla. Wanneer we op de beweringen van Fahlberg zelf afgaan, dan zijn het juist zijn kartografische vaardigheden geweest, die hem naar Sint Maarten brachten. Hij ging er wonen op uitnodiging “van eenige aanzienlijke perzonen dezès Eilands [...] tot het opneemen en het formeeren van plannen of bestekken hunner plantagien of bezittingen in de verschillende quartieren in dit commandement geleegen.” Commandeur Cantz'laar zag de voordelen van zijn komst wel in en benoemde hem formeel tot landmeter en rooimeester.²² Eind april 1817 wordt hij als burger en vast ingezetene van het eiland ingeschreven.²³ Volgens de bevolkingsstatistieken is hij dan de enige Zweed en lutheraan op Sint-Maarten.

6 De plantage van W.H. Rink op St. Maarten; aquarel van S. Fahlberg, 1816 (Den Haag Nationaal Archief, 4. MIKO 320).

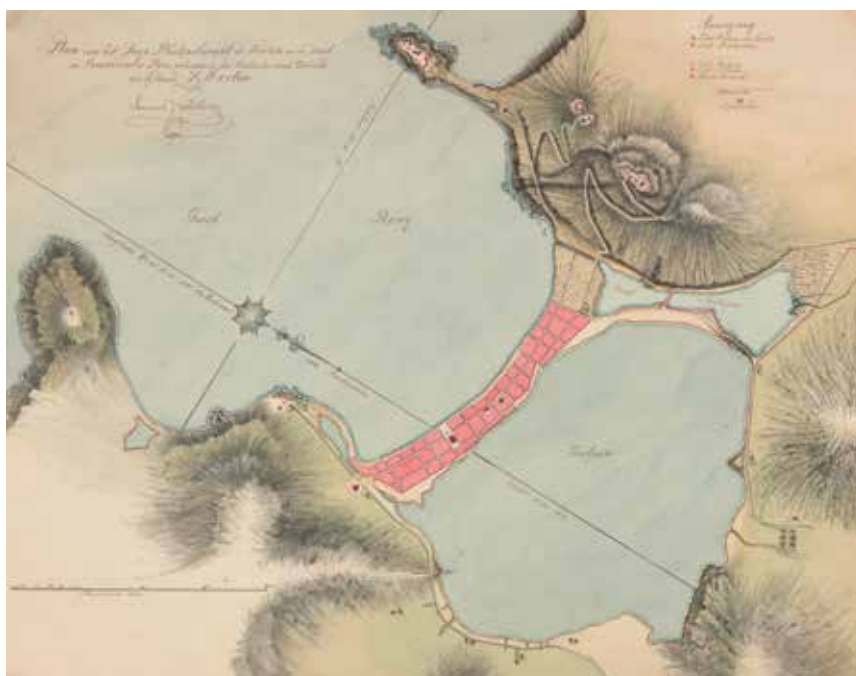
7 Philipsburg, de Grote Zoutpan en de forten aan weerszijden van de Grote Baai op St. Maarten, 1817; S. Fahlberg (Den Haag NA, 4. MIKO 328).

8 Uitzicht over de Grote Zoutpan en Philipsburg, op de achtergrond Saba, 1823; S. Fahlberg (Den Haag NA, 4. MIKO 319).

6

7

8

Wie die 'aanzienlijke personen' in 1816 zijn geweest, is niet vermeld, maar het laat zich raden dat de oud-gouverneur William Henry Rink tot hen behoorde. Al in oktober 1816 bood Fahlberg hem een kleurrijk schilderij aan van zijn plantage *The Retreat*. Het geeft een fraai beeld van het door hekwerk omgeven landgoed. De gebouwen liggen min of meer in de schaduw van zes grote palmbomen, tegen de hellingen op de achtergrond zijn de akkers te zien, waar onder andere suikerriet werd verbouwd. Of de rijke uitstraling van *The Retreat* representatief is voor de staat van de landbouw op Sint Maarten, mag worden betwijfeld.²⁴ In dezelfde tijd maakte Fahlberg een kaart van Philipsburg met de aan weerszijden van de baai van Philipsburg gelegen forten en een obstakel in zee dat de route naar Philipsburg gevaarlijk maakte (zie ook noot 5). Kort daarna maakte hij, ongetwijfeld op verzoek van Cantz'laar,²⁵ in tweevoud een soortgelijke kaart van Philipsburg en omgeving en een kaart met de forten waaraan veel reparaties moesten worden verricht. Commandeur Cantz'laar zond deze kaarten bij zijn verslag over 1816 via de gouverneur van Sint-Eustatius naar de minister van Koloniën.²⁶

Nadat de zeer zware orkaan van 21 september 1819 vrijwel alle gebouwen op Sint Maarten had vernield, waarbij 81 personen om het leven kwamen, kreeg Fahlberg opdracht van commandeur Cantz'laar de schade aan de forten in beeld te brengen.²⁷ Alles lag er deplorabel bij; de soldaten moesten worden ondergebracht in de kelder van het verder weggeblazen huis van Cantz'laar en in de kelder van het Raadhuis dat gedeeltelijk was blijven staan. Cantz'laar vroeg dringend om geld en materiaal om reparaties te verrichten. Dat kwam er maar mondjesmaat; Fahlberg had de leiding over de herstelwerkzaamheden. Ook later in de jaren twintig kreeg Fahlberg, alsof hij een volwaardig architect was, enkele malen de opdracht begrotingen op te stellen voor het herstel van de forten en van het Raadhuis; bij de uitvoering van het werk werd ook toen de leiding aan hem toevertrouwd.²⁸ Na zijn vlucht van Saint-Barthélemy werd Fahlberg opnieuw een man van aanzien, die in 1821 lid werd van de Raad van Politie, met wie de commandeur de bestuursbesluiten nam.

KAARTEN VAN DE GROTE ZOUTPAN EN HET HELE EILAND SINT MAARTEN

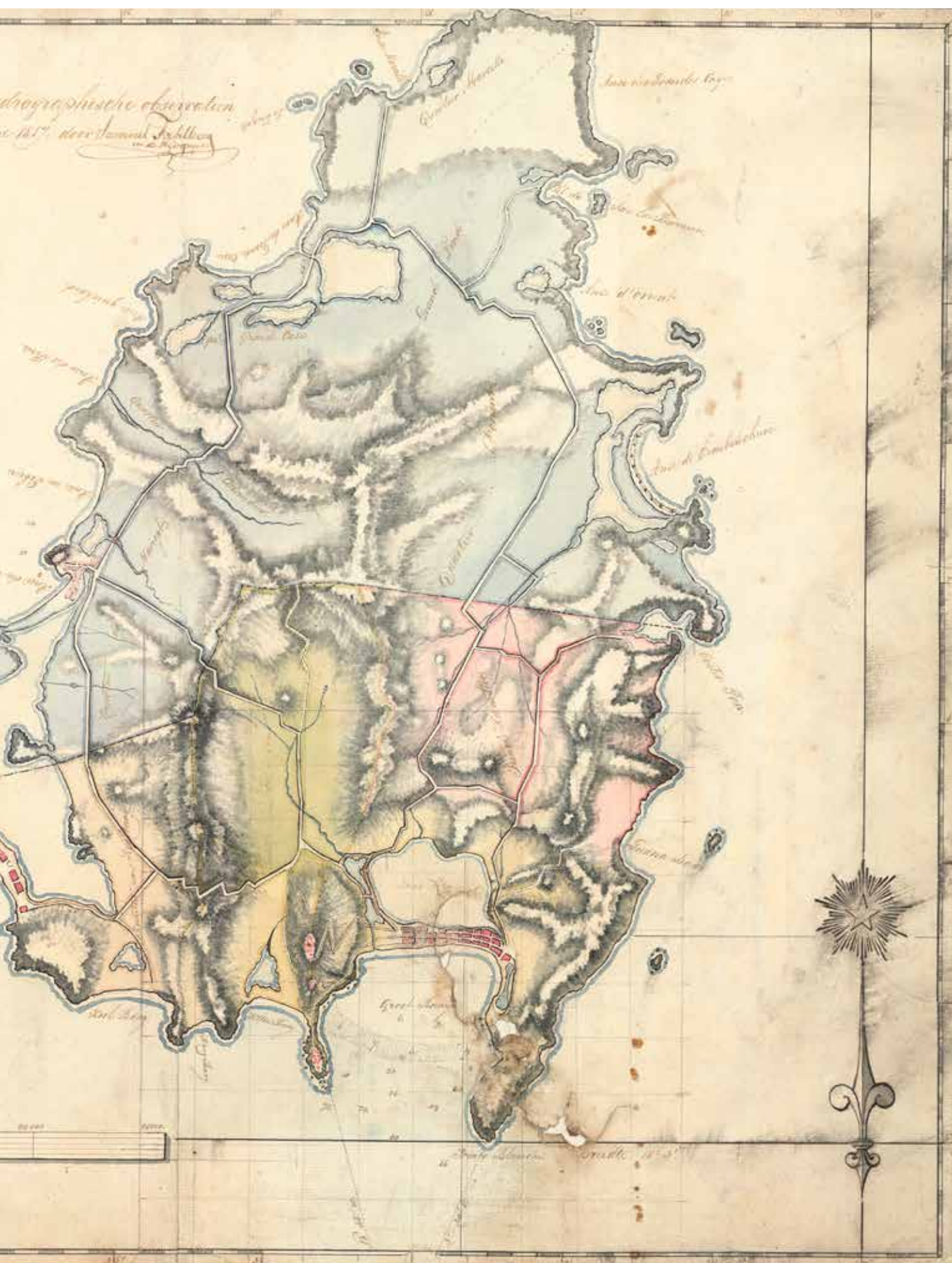
Van het begin af aan brak Cantz'laar zich het hoofd over de vraag hoe de zoutwinning in de *Great Salt Pond*, die al enkele decennia stillag, weer op gang kon komen. Door een dijkbreuk stroomde

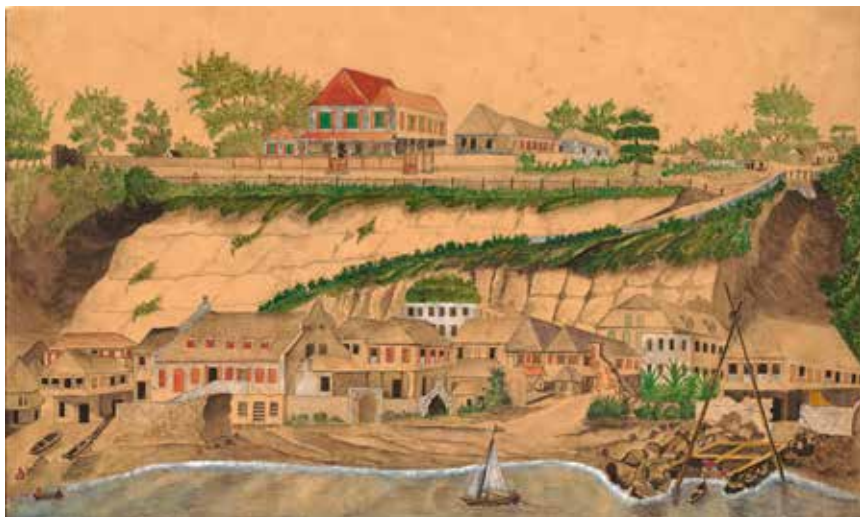
al het regenwater van de heuvels in de zoutpan, waardoor zoutvorming werd belemmerd. Ook voor dit vraagstuk schakelde Cantz'laar al heel snel Fahlberg in. Van de zoutpan maakte Fahlberg eind 1816 en begin 1817 twee kaarten, voorzien van een memorie met voorstellen over uit te voeren herstelwerkzaamheden.²⁹ Lang nadat Fahlberg Sint-Maarten had verlaten zijn er nog meer kaarten van de zoutpan en omgeving gemaakt, die op grond van kenmerkende details als een schuin over het blad geplaatste oriëntatiepijl als kopieën van Fahlbergs werk zijn aan te merken.³⁰ Eén ervan verscheen in druk in het boek van M.D. Teenstra.³¹ De Grote Zoutpan is ook zichtbaar op de kleurrijke gezichten op Philipsburg die Fahlberg maakte. Eén, uit 1823, is gemaakt vanuit Fort Amsterdam en is gericht op het noordoosten, de andere uit 1822 vanuit de ten noorden van de zoutpan gelegen plantage van G. du Cloux.³² Op de laatste is op de achtergrond het eiland Saba zichtbaar.

Hiernaast zijn er van Fahlberg drie overzichtskaarten van Sint Maarten bekend. Uit 1817 dateert de eerste; hierin heeft hij zijn in 1790 en 1791 verrichte verkenningen van de kust verwerkt en het interieur van het eiland op basis van recente waarnemingen ingevuld. Van deze kaart is een Franse en een Nederlandse versie bekend.³³ Commandeur Cantz'laar zond in 1817 een exemplaar naar Nederland, maar hield zelf het Nederlandstalige exemplaar.³⁴ In 1826 maakte Fahlberg een nieuwe, bijgewerkte versie van de Franse kaart.³⁵ De drie kaarten zijn in principe even groot, maar op de Nederlandse versie uit 1817 is rechts een strook van ongeveer tien centimeter met daarop de legenda en het eiland Tintamare weggelaten, maar deze kaart bezit wel als enige een uitgewerkte noordpijl. Op de kaart uit 1826 heeft Fahlberg meer werk gemaakt van de weergave van het Franse deel. Ook heeft hij de grens nauwkeurig opgemeten en in een *Renvoy* is de lengte van elk gedeelte vermeld. Van deze drie kaarten zijn slechts manuscriptversies bekend, maar ruim vijftig jaar later heeft I. Dornseiffen, bestuurslid en bibliothecaris van het nog jonge Aardrijkskundig Genootschap, de kaart van Fahlberg van 1826 als basis gebruikt voor het maken van zijn door het Aardrijkskundig Genootschap in 1883 uitgegeven kaart van Sint Maarten. Dankzij de hydrografische kaarten, die Engelse marineofficieren met hun 'betere hulpmiddelen en instrumenten' inmiddels hadden gemaakt en dankzij vele inlichtingen van personen die Sint Maarten kenden, kon Dornseiffen de kaart van Fahlberg aanzienlijk verbeteren.³⁶

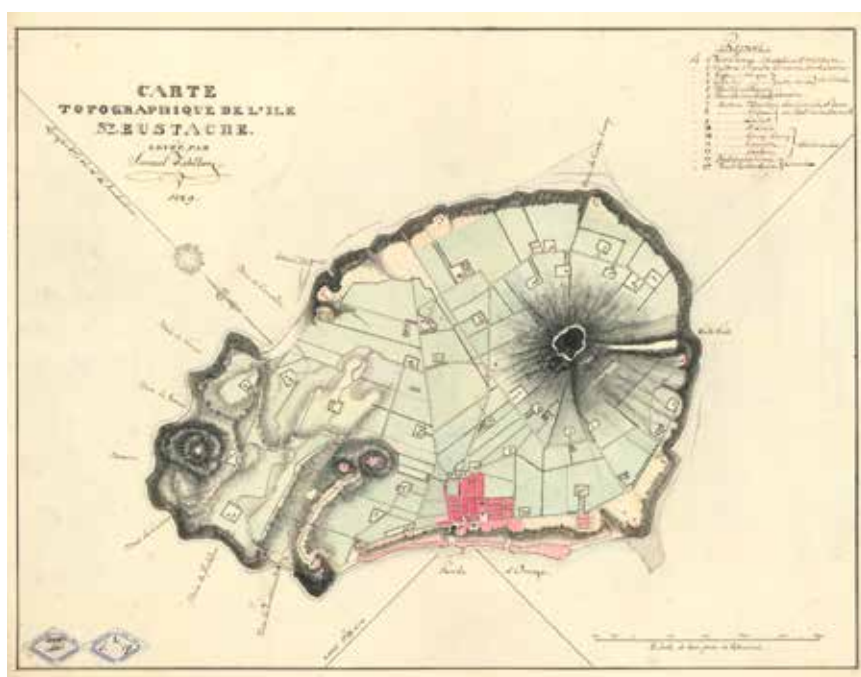
9 Kaart van St. Maarten met Nederlandse titel, 1817; S. Fahlberg (Amsterdam, Allard Pierson UvA, HB-KZL 104.02.37; bruikleen KNAG).

10

11

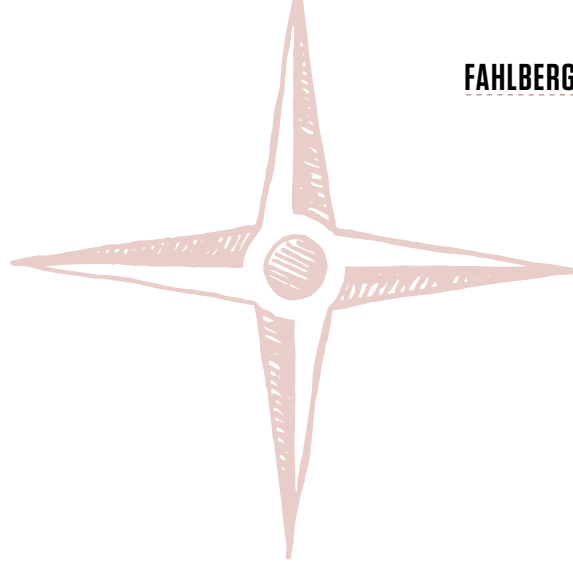
10 Zicht op de Benedenstad van Oranjestad met de Bovenstad op de achtergrond; toegeschreven aan S. Fahlberg (Maritiem Museum Rotterdam, P 2192).

11 Franstalige kaart van St. Eustatius, 1829; S. Fahlberg (Amsterdam, Allard Pierson UvA, HB-KZL 104.02.14; bruikleen KNAG).

TERUG NAAR SINT EUSTATIUS

In 1828 of 1829 keerde Fahlberg terug naar Sint Eustatius, waar een oude bekende van hem, W.J.L. van Raders, tot commandeur was benoemd. Verzocht hij Fahlberg terug te komen of vormde diens voorgenomen huwelijk met een Statiaanse de aanleiding tot deze terugkeer?³⁷ Van Raders voorzag Fahlberg van vele opdrachten en benoemde hem tot lid van de pas ingestelde gemeenteraad. Fahlberg was werkzaam als arts, onder andere bij het garnizoen, ontwierp een kazerne in Fort Oranje, gaf advies over het verplaatsen van de rooilijn van een erf, rapporteerde over de geestelijke gezondheid van de toenmalige eilandssecretaris enz.³⁸ In opdracht van het eilandsbestuur ontwierp Fahlberg in 1828 een stenen dam, *Breekwater* genoemd, die de kracht van de golven bij de landingsplaats moest breken.³⁹ Op een aquarel van Fahlberg, waarop prachtig de boven elkaar gelegen gebouwen van de Benedenstad en de Bovenstad van Oranjestad zijn weergegeven, is het begin van de bouw van deze dam getekend. De dam is nooit afgemaakt; in 1829 was een groot deel ervan al weggeslagen door de zee.⁴⁰

Uit deze laatste jaren dateren enkele overzichtskaarten en bijzondere schetsen van Sint Eustatius. Zijn reeds vermelde Engelstalige kaart van Sint Eustatius uit 1829 was voornamelijk op waarnemingen uit de Engelse tijd gebaseerd, maar er staat bij dat de veranderingen sindsdien tot aan 1829 zijn bijgehouden.⁴¹ Er zijn aanwijzingen dat Van Raders deze kaart of een kopie bij brief van 19 december 1828 naar Cantz'laar in Paramaribo zond. Als dit klopt, dan is de kaart dus in 1828 gemaakt.⁴² Van deze kaart verschenen in 1829 en 1830 twee Franstalige versies, de laatste met de vermelding *Corrigée*. De verschillen tussen deze drie kaarten zijn niet groot; het woordje *Corrigée* slaat vooral op het feit dat de Franse kaart uit 1829 twee keer de *Venusbaai* vermeldt, terwijl de *De Windtbaai* is overgeslagen. Dat is in 1830 verbeterd, maar in de uitgave van 1830 zijn wel twee nieuwe fouten gesloten: de titel spreekt van een *Carte Totographique* en de naam van Fahlberg is als *Fahberg* geschreven. Dit laatste doet de vraag rijzen of Fahlberg deze nieuwe versie wel zelf heeft getekend, al toont alles wat er verder geschreven staat op de kaart duidelijk zijn handschrift. De kaarten vertonen verschillen in de legenda – bij de eerste kaart staan vijftien hoofdletters, de tweede toont vijftien cijfers en bij de derde staan er twaalf hoofdletters op een apart vel naast de kaart – en in de noordpijl, die op de eerste kaart erg klein is en op beide andere de van Fahlberg bekende uitgewerkte vorm heeft. Ook deze kaarten van Sint Eustatius zijn slechts in manuscript bekend.⁴³ Doordat de kaarten lang in particulier bezit waren of opgeborgen lagen in een archief is de invloed ervan op latere kaarten niet zo groot.

Zoals hij dat op Sint Maarten en eerder op Saint-Barthélemy deed, heeft Fahlberg omstreeks 1830 van Sint Eustatius enkele schilderijen gemaakt, die een mooi beeld geven van het toenmalige landschap. Eén daarvan is vanaf de hoogste berg, de Quill, gemaakt; de andere vanuit de tegengestelde richting. Beide waren opgedragen aan de man die hem op Sint Maarten veel opdrachten had bezorgd, P.R. Cantz'laar.⁴⁴ Kortom, het soort werkzaamheden dat hij op Sint Maarten verrichtte en eerder al op Saint-Barthélemy kon hij op Sint Eustatius gewoon voortzetten, ondanks zijn inmiddels hoge leeftijd. In 1834 overleed hij op Sint Eustatius.

Het is interessant om te zien hoe Fahlberg zichzelf betitelde op zijn kaarten en schilderijen van de Nederlandse eilanden. Op drie Engelstalige kaarten of afbeeldingen staat hij te boek als 'Colonial Surveyor', eenmaal gebruikt hij de term 'Colonial Engineer'. Op de Nederlandstalige kaart van Sint Maarten uit 1817 heet hij: 'M:D: Hyd.r graph:', dus: Medicinae Doctor [arts] en hydrograaf. De Franstalige kaart van Sint Maarten uit 1817 vermeldt Fahlberg als 'cidevant ingénieur du Roy à S.t Barthelemy' en de Franstalige kaart van Philipsburg en de zoutpan uit 1831 noemt hem 'Voyer particulier.' Hij noemt zichzelf dus landmeter, ingenieur, arts en hydrograaf. Maar evengoed kunnen daaraan de kwalificaties kartograaf, bouwkundige en kunstschilder worden toegevoegd. Daarnaast was hij ook bestuurlijk bij de eilanden betrokken, zoals we zagen. De veelzijdigheid die zijn bezigheden op Saint-Barthélemy kenmerkte, heeft hij zeker ook op de Nederlandse eilanden getoond.

BEKENDHEID IN ZWEDEN

Binnen de Nederlandse kartografische wereld mag Samuel Fahlberg een weinig gekend persoon zijn, in Zweden is hij niet vergeten. Naast opname in het Zweedse Biografisch Lexicon (zie Hildebrand 1956) komt hij in vele publicaties over de Zweedse periode van Saint-Barthélemy voor. In het al lang weer Franse Gustavia heeft een straat zijn naam gekregen. Zelfs figureert Fahlberg zonder nadere introductie in de in 2019 verschenen roman *1794* van de schrijver Niklas Natt och Dag, waarvan het eerste deel zich op Saint-Barthélemy afspeelt.⁴⁵ Voor de Zweedse lezers is het kennelijk geen vraag over wie het dan gaat. Voor wie hij onbekend is, schetst de schrijver Fahlberg als arts met grote natuurwetenschappelijke belangstelling, als allesweter voor zover het Saint-Barthélemy betreft en als de man die de stad Gustavia heeft ontworpen en in kaart gebracht. Zo staat hij bekend in Zweden, maar voor Nederlanders is zijn werk uit de jaren na 1810 van groter betekenis. Maar dat is nu weer niet zo bekend bij de Zweden.

LITERATUUR

- Barbanson O.P., W.L. de. 1958.** Graftschriften op Saint-Barthélemy. In: *West-Indische Gids* 38, 97-105.
- Brink, Paul van den. 2010.** *Dienstbare kaarten. Een cartografische geschiedenis van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap en het Tijdschrift 1873-1966.* Houten: Hes en De Graaf Publishers [Explokartreks 12].
- Dornseiffen, I. 1883.** Het eiland St. Martin. Met eene kaart. In: *Tijdschrift van het Aardrijkskundig Genootschap VII*, 126-142.
- Hildebrand, I. 1956.** Samuel Fahlberg. In: *Svenskt Biografiskt Lexicon XV* [urn:sbl:14963].
- Jordaan, Han. 1994.** Samuel Fahlberg (1758-1834). De biografische contouren van een veelzijdig man. In: Maritza Coomans-Eustatia (ed), *De horen en zijn echo. Verzameling essays opgedragen aan Dr. Henny Coomans ter gelegenheid van zijn afscheid van de Universiteit van Amsterdam op 9 september 1994.* Bloemendaal: St. Libri Antilliani, 231-235.
- Jordaan, Han en To van der Lee. 1990.** The hurricane of 1819. Destruction and reconstruction of buildings on St. Martin. In: Henny Coomans, Michael A. Newton, Maritza Coomans-Eustatia (eds), *Building up the Future from the Past. Studies on the Architecture and Historic Monuments in the Dutch Caribbean.* Zutphen: Walburg Pers, 99-108.
- Pålsson, Ale. 2016.** *Our Side of the Water. Political Culture in the Swedish colony of St Barthélemy 1800-1825.* Stockholm University [Stockholm Studies in History 106].
- Renkema, Wim. 2016.** *Kaarten van de Nederlandse Antillen; Curaçao, Aruba, Bonaire, Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten tot 1900.* Leiden/Boston: Brill [Explokartreks 15].
- Reinhart, Dennis. 2012.** The Caribbean Cartography of Samuel Fahlberg. In: F. Liebenberg and I.J. Demhardt (eds), *History of Cartography; Lecture Notes in Geoinformation and Cartography* 6. Berlin-Heidelberg: Springer Verlag, 21-34.
- Teenstra, M.D. 1836.** *De Nederlandsche West-Indische Eilanden in derzelver tegenwoordigen toestand. Eerste stuk.* Amsterdam: C.G. Sulpke.
- . 1837. *Idem. Tweede stuk.* Amsterdam: C.G. Sulpke.
- Tingbrand, Per. 2002.** A Swedish Interlude in the Caribbean. In: *Forum naval* 57, 64-92.
- Wilson, Victor. 2019.** Contraband Trade under Swedish Colours: St. Barthélemy's Moment in the Sun, 1793-1815. In: *Itinerario* 43, 327-347.
- Weiss, Holger. 2012.** Det svenska kolonialprojektets komplexa rum: om slaveriet under svensk flagg i skulet av 1700-talets karibiska och atlantiska värld. In: *Sjuttonhundrat. Nordic Yearbook for Eighteenth-Century Studies.* Vol. 9, 59-92.
- Weiss, Holger. 2013.** A Divided Space: Subjects and Others in the Swedish West Indies during the Late Eighteenth Century. In: Göran Rydén (ed), *Sweden in the Eighteenth-Century World. Provincial Cosmopolitans.* Farnham: Ashgate.
- Weiss, Holger, Laura Hollsten & Stefan Norrgård. 2020.** Cotton and Salt: Swedish Colonial Aspirations and the Transformation of Saint Barthélemy in the Eighteenth Century. In: *Environment and History.* Vol. 26 (2), 261-287.

NOTEN

- 1 Voor persoonlijke gegevens: Hildebrand 1956 en Reinhartz 2012; voor de Nederlandse periode: Jordaan 1994.
- 2 Tingbrand 2002, 64-65 geeft een overzicht van Zweedse pogingen koloniaal gebied te verwerven.
- 3 Hier wordt de tegenwoordige Franse schrijfwijze van de naam gevolgd; het eiland is sinds 1878 weer Frans. St. Barths is de afkorting die vooral door Engelssprekenden wordt gebruikt, ook varianten hierop komen voor.
- 4 Een lijst van titels is toegevoegd aan Hildebrand 1956; zie ook de catalogus van de Kungliga Biblioteket, Stockholm. Weiss, Holsten en Norrgård 2020 geven verschillende teksten van Fahlberg in hun artikel weer.
- 5 Blog van Madalina Veres, 28 augustus 2018, op de website van APS: amphilsoc.org/blog/samuel-fahlberg.
- 6 Weiss, Hollsten & Norrgård 2020, 271-277.
- 7 Weiss 2013, 283; Weiss 2012, 70-73; de kaart van 1792 is, samen met exemplaren uit 1796 en 1799, afgebeeld bij Wilson 2019, 334. Het origineel van deze drie kaarten bevindt zich in het Zweedse *Krigsarkivet* [Oorlogsarchief], SE/KrA/0406/20/001/001, 002 en 003. De nummers 4, 5 en 6 uit deze reeks zijn door Fahlberg gemaakte tekeningen van forten en batterijen.
- 8 Weiss 2012, 70-73; Weiss 2013, 283-284; Wilson 2019, 331-336. De gegevens over het aantal huizen zijn ontleend aan de teksten, die Fahlberg aan kaarten van Gustavia toevoegde.
- 9 Weiss 2012, 71; Weiss 2013, 284; Weiss, Holsten en Norrgård 2020, 67-70.
- 10 Verschillende exemplaren in het Stockholmse *Riksarkivet* [Rijksarchief] collectie 2413 (Sten Simonssons St. Barthélemy-samling) en collectie 2411 (St. Barthélemy-samlingen), in het *Krigsarkivet* (zie noot 7) en in de universiteitsbibliotheek van Uppsala. Veel afbeeldingen op de website www.memoirestbarth.com/st-barts/iconographie.
- 11 Exemplaar 30 april 1796 (73,5 x 51 cm; ingekleurd) in Universiteitsbibliotheek Uppsala, nr. 58424.
- 12 Voorbeelden in www.memoirestbarth.com (iconographie).
- 13 Renkema 2016, SM16; de iets gewijzigde Engelse uitgave van Laurie & Whittle uit 1814: SM20.
- 14 Dit was niet de eerste gedrukte kaart die in de Zweedse tijd werd gemaakt; uit 1786 dateert een minder correcte kaart van Johan Biörnstierna, zie Stockholm *Riksarkivet*, collectie 2413.
- 15 Weiss, Hollsten & Norrgård 2020, 270.
- 16 Tingbrand 2002, 71.
- 17 In de huwelijksakte van 22 juli 1801, wordt Fahlberg vermeld als 'Widower of the late Elizabeth Sweris deceased without any issue leaving', zie Den Haag Nationaal Archief, Oud-Archief Sint-Eustatius en Sint-Maarten (hierna: Den Haag NA, OASE, toegangsnr. 1.05.13.01) nr. 195, folio 135-136.
- 18 Zie vooral Pålsson 2016, hoofdstuk 4.
- 19 Bergstedt vluchtte naar de Verenigde Staten, Ankarheim werd in 1811 vervangen.
- 20 Verklaring 22 november 1810 voor T.G. Groebe, eerste gezworen klerk, Den Haag NA, OASE 171, folio 201-202.
- 21 De Barbanson 1958, 97.
- 22 Den Haag NA, OASE 567, folio 41 (5 augustus 1816; eedsaflegging op 31 augustus). Het citaat is ontleend aan het besluit van Cantz'laar. De vermelding 'Landmeeter en Opper Rooymeester alhier' in Den Haag NA, OASE 54, folio 80-83 (9 mei 1821).
- 23 Den Haag NA, OASE 54, folio 109.
- 24 Teenstra 1837, 256-257, noemde het toen met buurplantages uitgebreide *The Retreat* de belangrijkste plantage van het Nederlandse gedeelte van het eiland.
- 25 Dornseiffen 1883, 128, haalt een uitspraak van de dochter van Fahlberg hierover aan.
- 26 Zie onder andere Den Haag NA, OASE 560, folio 40-41 en Renkema 2016, SM22, SM25.
- 27 Renkema 2016, SM28.
- 28 Den Haag NA, OASE 54, folio 47-50 (ook in NA, VWIS 220): proces-verbaal over de schade van de orkaan; OASE 54, folio 80-89: begroting voor herstel forten en Raadhuis, 9 mei 1821 en beraadslagingen Raad van Politie 16 januari 1822; OASE 54, folio 92-94: begroting voor herstel Raadhuis, 1 december 1824. Zie ook Jordaan en Van der Lee 1990.
- 29 Renkema 2016, SM26.
- 30 Renkema 2016, SM30, SM31, SM35.
- 31 Teenstra 1837, tegenover titelpagina; zie Renkema 2016, SM31.
- 32 Zie ook Renkema 2016, p. 121 en 130.
- 33 Renkema 2016, SM23 en SM27.
- 34 Cantz'laar bezat verschillende kaarten (door Fahlberg gemaakte dubbelen). Dankzij een schenking van de heren J. en H. Gerlings kwamen deze in 1879 in bezit van het Aardrijkskundig Genootschap, zie Dornseiffen 1883, 126 e.v.
- 35 Renkema 2016, SM29.
- 36 Dornseiffen 1883, 131; Van den Brink 2010, 53.
- 37 Den Haag NA, OASE 184, folio 74-78 (5 en 8 juni 1829), waarin het bezwaar van Fahlbergs dochters tegen dit huwelijk en Fahlbergs reactie daarop wordt vermeld.
- 38 Arts: Den Haag NA, OASE-II-3, folio 3 (journaal 4 januari 1833); kazerne: Reinhartz 2012, 32-33; rooilijn: OASE 79, folio 205 (6 mei 1829); rapport: OASE 41, folio 241 (april 1834).
- 39 Renkema 2016, SE15a en 15b.
- 40 Teenstra 1837, 324-325; zie ook de afbeelding bij Teenstra 1836, tegenover de titelpagina.
- 41 Renkema 2016, SE16.
- 42 Renkema 2016, SE16. De brief van Van Raders bevindt zich in Den Haag NA, NWIB (tg 1.05.08.01) nr. 345.
- 43 Renkema 2016, SE17a en 17b.
- 44 Renkema 2016, p. 30 en 482.
- 45 Nederlandse vertaling: Amsterdam: Prometheus, 2020.

SUMMARY

Samuel Fahlberg, cartographer of Swedish and Dutch Caribbean islands / Wim Renkema

From 1785 until 1810 Samuel Fahlberg was active in government offices on the only Swedish island in the Caribbean: Saint-Barthélemy. He proved himself an industrious and versatile man. Besides his formal post as doctor and secretary of the government, he worked as surveyor and mapmaker. Fahlberg planned the town Gustavia and made maps, paintings and drawings of Saint-Barthélemy and Gustavia. After a political conflict he fled in 1810 to St. Eustache. Here, and on St. Martin, he lived and worked the last 24 years of his life. As with Saint-Barthélemy, Fahlberg made several maps, paintings and drawings of these Dutch islands in the Caribbean.

REUZENGLOBES VOOR RICHELIEU

De handgeschreven notities van Ernst Brinck

• MICHEL ROSCAM ABBING •

Onder de elite van de zeventiende eeuw bewoog de erudiete Harderwijkse regent Ernst Brinck (1582-1649). Hij volgde de ontdekkingen op de voet, verzamelde exotica, bestudeerde kaarten en wisselde onderling informatie uit.

Duizenden handgeschreven notities van Brinck zijn overgeleverd in 45 perkamenten bandjes. Het Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe heeft ze gefotografeerd en online toegankelijk gemaakt.¹ Ze bevatten een schat aan informatie over talloze, uiteenlopende onderwerpen. Brincks handschrift is lastig te lezen en hij schreef over van alles en nog wat door elkaar, afwisselend in vier talen. Hoeveel Brinck ook schreef, gepubliceerd heeft hij nauwelijks. De notities dienden hem vooral als geheugensteun.² Zijn enige twee publicaties zijn bijdragen aan atlasuitgaven in 1630 en 1652.

Aan de hand van vier onderwerpen wordt in dit artikel een indruk van Brincks werkwijze en belangstelling voor kartografie gegeven.

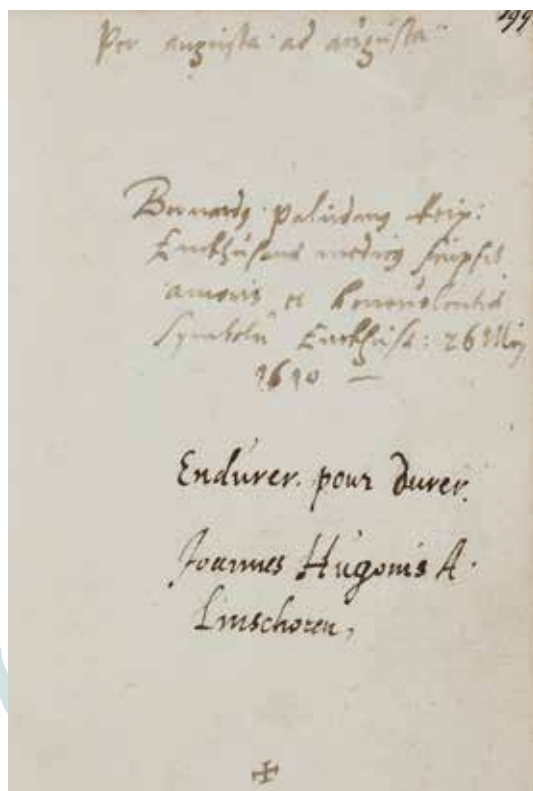
DR. M. ROSCAM ABBING
is onafhankelijk onderzoeker
en woont in Hoorn.

In 1610 reisde Ernst Brinck door Noord-Holland. Hij zal tijdens die reis aantekeningen hebben gemaakt en die op een later tijdstip hebben overgenomen in een notitieboekje dat hij op een later tijdstip aanvulde. Want hij maakte melding van een schip dat in 1611 was uitgezeild. Wat hij noteerde, verraadt zijn interesse.³ Brinck was met name onder de indruk van infrastructurele projecten en nijverheid. Hij voer van Alkmaar langs Groet naar Petten en vermeldde dat het aanleggen van de nieuwe vaart zeventienduizend gulden kostte. Op Texel werkten vierduizend arbeiders aan de zanddijk (die Eierland met Texel verbond) die in driehonderd hutten overnachtten. Het pas drooggelegde Obdammermeer was negenhonderd morgen groot en werd al bezaaid. Brinck zag watermolens die het land droogmaalden en beschreef hoe boeren stinkende turf maakten van koeienmest en stro.

In mei 1610 zag Brinck in Enkhuizen zeshonderd haringbuizen gereed liggen om na

Pinksteren uit te varen met in totaal vierduizend mensen aan boord. In de haven lag het uit Indië teruggekeerde VOC-schip de *Bantam* van 550 last, dat in 1611 opnieuw naar Oost-Indië zou vertrekken. De meer dan zeventig woningen bij de zoutketen waren mooi om te zien en lagen naast elkaar aan het water buiten de stad. Brinck bracht in Enkhuizen een bezoek aan de ontdekkingsreiziger Jan Huygen van Linschoten en de arts Bernardus Paludanus, die beiden zijn album amicorum met een inscriptie verrijkten op hetzelfde blad. Veel aandacht had hij voor de exotica in het rariteitenkabinet van Paludanus.

In 1614 had Brinck de *Landtcaerte end water caerte van NoortHollant end West-Friesslandt* voor zich liggen. Deze kaart was in 1575 vervaardigd door Joost Jansz. Beeldsnijder en in 1608 in Amsterdam uitgegeven door Harman Allertsz. van Warmerhuijsen in een bijgewerkte versie, inclusief recente veranderingen in het landschap zoals de inpoldering en verkaveling van de Zijpe.

Het enige complete exemplaar berust in de universiteitsbibliotheek van Amsterdam en werd in 2002 onder redactie van Jan Werner, conservator kaarten en atlassen, met toelichting in facsimile uitgegeven.⁴ In 1614 kon Brinck zijn reis dus opnieuw beleven, nu op papier. De kaart werd in 1608 uitgegeven met uitvoerige beschrijvingen in de marge die voorzien zijn van gedetailleerde gravures. In twee sessies nam Brinck informatie over van die beschrijvingen in een notitieboekje, maar lang niet alles.⁵ Uit zijn selectie blijkt opnieuw zijn belangstelling voor dezelfde onderwerpen. Waar hij kort was over de watermolens, de haringvangst of de zoutproductie, kopieert Brinck nu de gedrukte uitvoerige beschrijvingen, met de nodige aandacht voor scheepsbouw en uitvindingen.

Brinck had een rareitenkabinet en een bibliotheek, zoals onder andere blijkt uit een dagboeknotitie van Christian II, Fürst von Anhalt-Bernburg (1599-1656) die in 1626 in Harderwijk bij hem op bezoek was.⁶ De vorst zette zijn handtekening in een van Brincks alba amicorum.⁷ Brinck bezat, schreef een nazaat, een groot "getall van kostelijcke boecken daer mede de bibliotecq opgevult was".⁸ Als hij een nieuwe publicatie in handen kreeg, noteerde hij daaruit wat hij interessant vond. Er zijn zestien notitieboekjes met zulke uittreksels, onder andere van de teksten op en naast de kaart van Beeldsnijder.⁹ Uit Brincks selectie blijkt zijn interesse, maar zelden of nooit gaf hij bij het overschrijven of samenvatten eigen commentaar. Of het hier gaat om boeken in eigen

bezit of geleende werken, staat niet vast. Afgezien van boektitels en namen van auteurs noteerde hij nooit een datum of een bedrag van aanschaf, noch of hij een bepaald werk geleend had en van wie. Naast gedrukte werken betreffen de uittreksels soms manuscripten. Vooral deze categorie, waaronder journaals van schepen, is historisch van belang wanneer de originelen niet meer bestaan.

Het lijkt erop dat Brinck voor hem interessante gegevens beter kon onthouden door ze tijdens het lezen over te schrijven. Naast eigen waarneming en informatie uit boeken en manuscripten noteerde hij voor hem interessante nieuwtjes van horen zeggen. Waarschijnlijk had Brinck van iemand gehoord, om een voorbeeld te geven, dat kaartenmaker Hondius de kaart van China aanpaste nadat Jezuïeten hadden geconstateerd dat dat land kleiner was dan gedacht.¹⁰

DE STAD HARDERWIJK

Joan Blaeu (1598-1673) maakte voor de stadsbeschrijvingen in zijn grote stedenatlas, *Toonneel der steden van de Vereenighde Nederlanden* (1652), gebruik van plaatselijke deskundigen. Een van hen was Brinck.¹¹ De beschrijving van Harderwijk leverde Brinck al enige jaren eerder in, aangezien hij in 1649 overleed.¹² Hij was lovend over zijn woonplaats; Harderwijk is gunstig gelegen, met aan de ene kant bossen die zorgen voor hout en wild en aan de andere kant een haven. Aan lange pieren kunnen schepen gemakkelijk afmeren. De stad is omgeven door wel driehonderd hoven en tuinen, die Harderwijk 'seer verciere ende playsierlijck maeken'.

Voor zijn beschrijving van Harderwijk voor Blaeu maakte Brinck gebruik van een oud notitieboekje, waarin hij zijn woonplaats in 1610 of 1611, bijna veertig jaar eerder, al een keer had beschreven:

"Geen statt en mach in Gelderlant off daerontrent gevonden worden, welcke buijten der selve meer plaisirlicker hoven end gardens kan hebben, als oeck lustiger wanderwechskens, so dat het des somers bijcans een luthoff off paradijs schijnt te wesen, daer is haest geen vermogent borger, welcke niet een hoff buijten en hefft, en dachte datter rontom de statt liggen wel bij die 300 hoven welcke seer cierlick staen met schone hachdornenheggen. In welcke sich onthouden den gantzen somer doer die nachtegalen met menichten, iae ick derff wel seggen etlicke 100 wthgenomen andere vogelkens, als oeck tortelduijven, kuccugs, lerricks, etc, welcke alle die locht rontom doen clincken ende vervullen met haren trefflicken sanck."

Brinck nam, al schrijvende voor Blaeu, hele

1 Inscripties van Jan Huygen van Linschoten en Bernardus Paludanus, mei 1610, in album amicorum Ernst Brinck (Den Haag Koninklijke Bibliotheek, 133 M 86, fol. 199r).

2 Kaart van China, Jodocus Hondius, 1606. (Amsterdam, Allard Pierson UvA, HB-KZL 33.14.59).

3 Plattegrond van Harderwijk in de stedenatlas van Joan Blaeu. (Amsterdam, Allard Pierson UvA, Blaeu kast, Statendeel).

2

3

zinnen letterlijk over. Maar ook liet hij de meest lyrische zinnen uit de oorspronkelijke beschrijving achterwege, actualiseerde hij zijn oude tekst en vulde tegelijk ook zijn oude aantekeningen aan en corrigeerde ze. In 1610-1611 had er een ander getal aan hoven gestaan, maar daaroverheen corrigeerde en actualiseerde Brinck dat in '300'.¹³ In 1649 was al de Latijnse editie van de stedenatlas verschenen, met een afwijkende beschrijving van Harderwijk die ook veel korter is, en waarvan de naam van de opsteller niet vermeld wordt. Met die tekst zal Brinck geen bemoeienis hebben gehad.

DE AMBASSADE IN CONSTANTINOPEL EN DE ATLAS VAN MERCATOR

Op 29 mei 1613 overhandigde Cornelis Haga (1578-1654), ambassadeur van de Republiek, kostbare geschenken aan de Turkse sultan Ahmed I (1590-1617) van het Ottomaanse Rijk. Brinck was als secretaris toegevoegd aan de ambassade, vermoedelijk vanwege zijn grote talenkennis. Die geschenken waren meegebracht met hetzelfde schip, de *Swarten Beer*, waarop Brinck de reis naar Constantinopel maakte. Brinck was bij de overhandiging in het Topkapipaleis. De geschenken waren bedoeld om betrekkingen en handel te bevorderen en ook om slaven vrij te krijgen.¹⁴

Willem Baudartius beschreef die plechtigheid

in 1624. De geschiedschrijver bedankt Brinck die er als ooggetuige bij was geweest en die hem met zijn 'neerstighe aen-teeckeninghen seer gheholpen' had.¹⁵ Baudartius heeft inderdaad gebruik gemaakt van een van Brincks notitieboekjes. Zijn lijst van geschenken voor de sultan komt overeen met de lijst die Brinck noteerde.¹⁶ Baudartius vervolgt dat ook een reeks hoogwaardigheidsbekleders fraaie geschenken kregen.

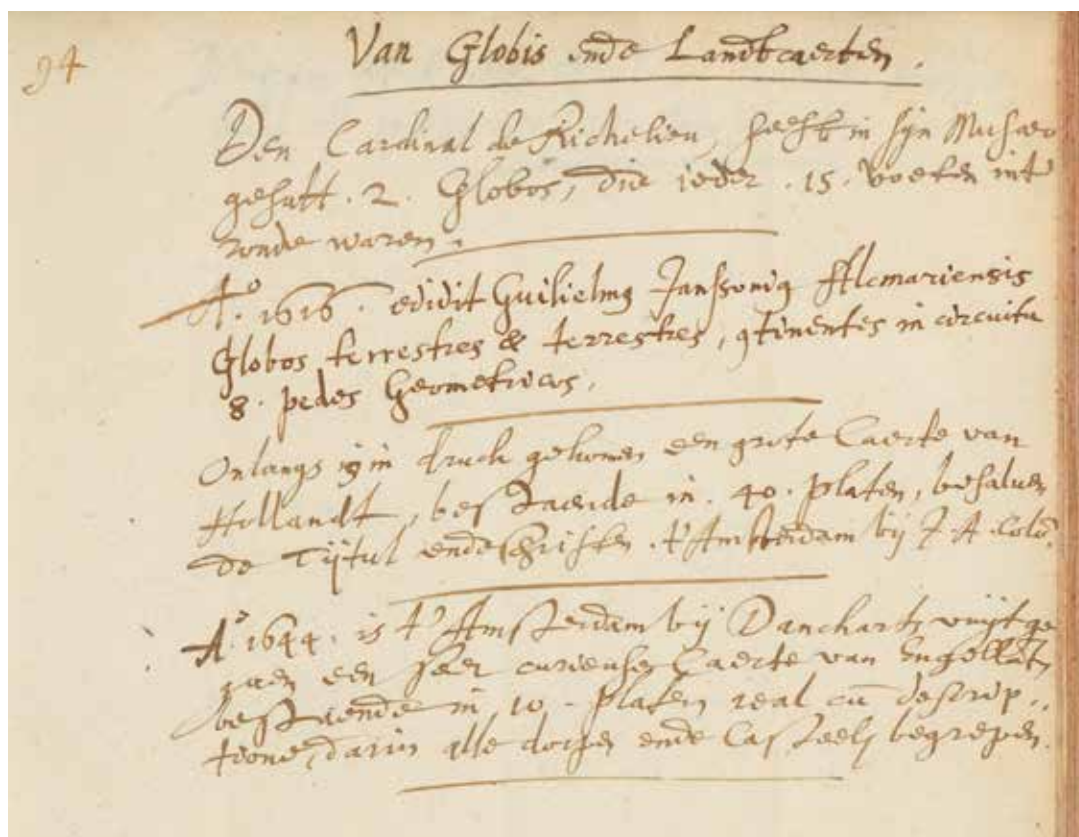
Dankzij een inventaris van 13 december 1612 zijn ook de geschenken bekend die Baudartius en Brinck niet hebben genoteerd. Daaronder waren '1 boeck, atlas major, in root fluweel' en 'noch 60 caerten, soo cleyn als goot'.¹⁷ Volgens de kwitantie van leverancier Lowis Chennier was de 'Atlas Mercatoris afgeset en in root fluweel gebonden en vergult' en werd daarvoor 96 gulden betaald. Tot de afzonderlijke kaarten behoorden kaarten van de wereld, Europa, Nederland, Engeland, Frankrijk, Duitsland en Spanje.¹⁸ Voor veertig gulden waren ook nog twee globes gekocht van Willem Janssen [Blau], een 'celeste ende een terrestre'.

Aan het einde van de jaren twintig verleende Brinck zijn medewerking aan de uitgave van de *Atlas Minor* van Mercator door deze te vertalen uit het Latijn. De atlas van Johannes Janssonius die in 1630 in Amsterdam verscheen, bevat bijna achthonderd gedrukte bladzijden.¹⁹ Brinck was door 'vrienden' verzocht de vertaling te maken. In zijn *voor-reden* en opdracht aan Frederik Hendrik wijdt hij uit over de edele kunst van de geografie.²⁰ Als anekdote vertelt Brinck over de in Constantinopel aan hoogwaardigheidsbekleders geschenken kaarten. Die kaarten werden bijzonder gewaardeerd, maar de ontvangers konden de geografische namen niet lezen. Op hun verzoek noteerde Brinck deze namen er in het Arabisch bij.

"Int jaer 1614, als ick my te Constantinopelen een geruymen tyt onthielde, soo wierde aen den Muphtij aldaer, aen den oppersten Visir, ende voorts aen eenige andere Visiren ende groote Heeren, van der Hoogh Moghende Heeren Staten Ambassadeur Hagha, eenige Werelt Caerten vereert, die haer uytter maten wel behaeghden, doch die niet konnende verstaen soo begeerden sy, dat men op yeder Coninckrijck ofte Landschap soude willen schryven in haer sprake, den naem van een yeder Landschap, ende van de hooft-stadt der selver, daer die gelegen was; daer toe dan oock mijn persoon geemployeert is gheweest; Sy verwonderden haer grootelicks, van datmen op sulcke wyse alle landen der Werelt conde af-beelden, ende meynden wijs ghenoech te zijn, als sy maer door't af-setten der coleuren verstaen condon de grootheyt eens yederen Landts, ende hoe na het eene aen het ander was streckende."

4 Vrijgeleide voor Ernst Brinck in album amicorum Ernst Brinck (Den Haag Koninklijke Bibliotheek, 135 K 4, fol. 11v).

5

5 Aantekeningen van Ernst Brinck over globes en landkaarten (Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, Oud-Archief Harderwijk, Harderwijk, inv. 2037, fol. 94r).

Een van de genoemden, de 'oppersten Visir', is ongetwijfeld de grootvizier van wie Brinck in augustus 1614 bij zijn vertrek uit Constantinopel afscheid nam en die in Brincks album zijn handtekening zette met een zegel of stempel als vrijgeleide.²¹

REUZENGLOBES VOOR KARDINAAL RICHELIEU

Omstreeks 1645 rubriceerde Brinck eigen verspreide notities.²² In vijf bandjes, de *Historiae admirabiles et memorabiles*, rangschikte hij eerdere aantekeningen thematisch onder een Nederlandse of Latijnse titel. Hij vulde die rubriek ook aan met nieuwe mededelingen. Het gaat daarbij vooral om uitzonderlijke zaken, zoals zijn aantekeningen over schilders, verzamelaars en kunst laten zien.²³ Eén zo'n rubriek heet 'Van Globis ende Landtcaerten'. Hier staan de volgende vijf aantekeningen over uitzonderlijke zaken die de kartografie betreffen:²⁴

- 1 Den Cardinal de Richelieu, heeft in zijn Musaeo gehatt 2 Globos, die ieder 15 voeten int' ronde waren.
- 2 Ao 1616 edidit Guilielmus Jansonius Alckmariensis Globos terrestres & terrestres [sic: celestes], continentes in circuitu 8 pedes Geometreas [omvattende in omtrek acht geometrische voeten].
- 3 Onlangs is in druck gekomen een grote caerte van

Hollandt, bestaende in 40 platen, behalven den tijtul ende schriften te Amsterdam bij J.A. Colom.

4 Ao 1644 is t'Amsterdam bij Danckarts uuijtgegeaen een seer curieuse caerte van Engellant, bestaende in 10 platen real cum descriptione [met een beschrijving], darin alle dorpen ende casteelen begrepen.

5 Mappa Hollandiae q[uam] ao 40 in lucem prodijt, longa ed[itione] spithamas 14 lata seu alta 10. [Een kaart van Holland die in 1640 uitgegeven werd, in liggend formaat, 14 spannen lang en 10 hoog]

In deze vijf notities bespreekt hij globes (notitie 1 en 2) en (wand)kaarten (notitie 3, 4 en 5). De notities over (wand)kaarten gaan over twee op dat moment nieuwe uitgaven.

Nummer 1 is de intrigerende mededeling dat kardinaal Richelieu (1585-1642) twee globes 'heeft gehad' met een omtrek van vijftien voeten. Brinck moet dit, gezien de gebruikte verleden tijd, na het overlijden van Richelieu hebben genoteerd. Hij was inderdaad op de hoogte van diens overlijden omdat hij ergens over Richelieus testament schrijft.²⁵

Wanneer we uitgaan van de Amsterdamse voet van 28,3 cm, die overigens precies even groot was als de Harderwijkse voet, dan zou het om een omtrek 425 cm gaan en daarmee een diameter van 135 cm. Gaat het hier om een set grote globes, ook wel reuzenglobes genoemd, die apart gefabriceerd

6 Reuzenglobe van Blaeu in het Staats Historisch Museum, Moskou (foto: Peter van der Krogt).

werden en met de hand werden beschilderd op koper? Op de globes die in serie werden vervaardigd werden speciaal daarvoor gemaakte gravures geplakt die ingekleurd werden. Gezien de grootte, moet het wel gaan om twee globes die op bestelling, gemaakt en beschilderd werden.

Richelieu bezat in zijn kasteel in Touraine rond het midden van de zeventiende eeuw twee koperen globes, een aard- en hemelglobe. Deze set is echter omstreeks 1616-1618 gemaakt door Jean L'Hoste (1570-1631) en bevindt zich nu in het Musée Lorrain in Nancy.²⁶ Ze hebben een diameter van 47 centimeter, ongeveer drie keer zo klein als de globes die Brinck beschrijft, en kunnen niet bedoeld zijn.

Nummer 2 is de mededeling dat Blaeu in 1616 nieuwe globes uitgeeft met een omtrek van acht voeten (226 cm). Die omtrek komt neer op een diameter van ongeveer 72 cm. In 1616 presenteerde Blaeu inderdaad globes van een omtrek van acht voeten aan de Staten Generaal.²⁷ Van deze nieuwe editie, die bijna een eeuw in productie bleef, is de diameter 68 cm. Ze zijn twee keer zo groot als Blaeus eerdere globes, zoals de set die in 1613 door de Republiek aan het Ottomaanse Rijk was geschonken en die Brinck toen ook gezien zal hebben. Na 1616 zou de firma Blaeu geen grotere globes maken, tenzij als aparte bestelling.

Nummer 3 betreft de grootste wandkaart van Holland (299 x 162 cm) die ooit gemaakt is. Samengesteld uit veertig koperen platen werd deze voor het eerst in 1639 uitgegeven door Jacob Aertsz Colom (1599-1673) onder de titel *t Graefschap Holland nieuylx uytghegheven door Iacob A. Colom* en tijdens Brincks leven nog een keer in 1647.²⁸

Nummer 4 is de wandkaart van Engeland die Cornelis Danckerts (1603-1656) in 1644 in Amsterdam uitgaf en aan Michel le Blon (1587-1657) opdroeg. De *regni Angliae tabulam* (137 x 170 cm) bestaat uit acht grote en aan de bovenrand vier kleinere platen.²⁹

Nummer 5 betreft hiervan een nadere specificatie. Coloms kaart van Holland heeft een liggend formaat met een breedte van 14 en een hoogte van 10 span. De span is een lengtemaat van omgerekend ongeveer 20 cm. De totale montage van de kaart, inclusief de tekststrook over de volle breedte aan de onderkant getiteld *Nieuwe Beschrijving van Batavien, Nu ghenaeamt Holland*, is 299 cm breed en 180 cm hoog.³⁰ Gedeeld door het aantal opgegeven spannen komt dit neer op respectievelijk 21,3 cm en 18 cm per span, waaruit afgeleid mag worden dat Brincks opgave het formaat betreft inclusief de beschrijving van Holland. Van de eerste editie met tekststrook is één exemplaar bekend in de universiteitsbibliotheek van Amsterdam.³¹ Het jaartal 1640, dat Brinck noemt, is niet correct. Het kan echter zijn dat de kaart in 1639 gedrukt werd en pas in 1640 in de verkoop kwam.

In een van de andere boekjes noteerde Brinck een bezoek van hem aan Joan Blaeu in 1639.³² Die notitie levert aanvullende informatie op, want tijdens dat bezoek ziet hij twee globes bestemd voor Richelieu:

“Ao 1639 heb te Amsterdam bij Joan Blauw typographo & mathematico gesien 2 globos terrestre et celesten die soude hebben Cardinalis Richelius, soudon costen duijsent gl., waren seer schoon geciert met draeywerck, vergult ende beschildert. Die grootste globis die nu hedensdaechs gemaect worden bij Blaeuw costen 100 gl.”

De globes waren dus inderdaad beschilderd en met duizend gulden tien keer zo duur als de globes die die de firma op dat moment nog altijd in serie maakte voor de verkoop. Of het ging om een bestelling van Richelieu zelf of om een diplomatiek geschenk voor hem, wordt uit de aantekening niet duidelijk, evenmin of de globes ooit aangekomen zijn in Frankrijk. Ze worden in tegenstelling tot de globes van Jean L'Hoste voor zover bekend niet in Franse bronnen over het bezit van Richelieu genoemd.

Enkele andere reuzenglobes zijn uit de literatuur bekend.³³ In 1644 bestelde Karaeng Pattingalloang, rijksbestuurder van Makassar, twee globes ter grootte van “157 à 160 duymen circumferentie”. De genoemde omtrek komt neer op een diameter van ongeveer 130 cm. De levering liet lang op zich wachten. Uiteindelijk kwam in 1651 één aardglobe aan in Makassar. In

de correspondentie en documentatie hierover staat niet alleen dat deze globe uit de werkplaats van Joan Blaeu kwam, maar ook dat nooit eerder een dergelijke globe in Holland was gemaakt.³⁴

De globe voor de prins van Makassar zou dus de vroegste reuzenglobe zijn geweest. Maar nu blijkt dat Blaeu er in 1639 al twee had gemaakt van ongeveer dezelfde grootte. Het bedrag dat Blaeu voor de Makassarglobe ontving, vijfduizend gulden, is vijf keer zo hoog als het bedrag dat Brinck noemt voor de globes voor Richelieu (ervan uit gaande dat Brinck bedoelde dat die globes per stuk duizend gulden kostten).³⁵ In 1657 zou de VOC aan de shogun van Japan “twee extra ordinariis groote globissen” schenken waarvoor in 1656 duizend gulden betaald was.³⁶ Als voor dit bedrag toen twee globes gekocht werden, dan zou de vraagprijs voor Joan Blaeu hebben gelegen tussen de vijfhonderd en vijfduizend gulden. Kennelijk waren er per bestelling grote verschillen in grootte en uitvoering.

Slechts één beschilderde reuzenglobe van Blaeu heeft de tijd overleefd. De aardglobe in

het Staats Historisch Museum in Moskou werd gemaakt tussen 1650 en 1655 in opdracht van Christina van Zweden, maar niet geleverd, en in 1707 in Amsterdam in opdracht van tsaar Peter de Grote gekocht.³⁷ Deze door Johannes Vingboons beschilderde globe heeft met 170 cm een nog grotere diameter.³⁸

TOT SLOT

Brinck gebruikte zijn aantekeningen als geheugensteun en maakte er op een later moment gebruik van, zoals voor zijn bijdrage aan Blaeu's stedenatlas. Ook stelde hij ze ter beschikking aan anderen. Brinck noteerde van horen zeggen, uit eigen waarneming en nam informatie over uit boeken en manuscripten. Van historisch belang zijn vooral gegevens die elders niet bekend zijn, zoals zijn bezoek aan Joan Blaeu in 1639. Bij hem zag hij twee beschilderde reuzenglobes voor de Franse kardinaal Richelieu. Dit betreft het nu vroegst bekende voorbeeld van door de firma Blaeu op bestelling gemaakte, uitzonderlijk grote globes.

LITERATUUR

Asch, R. et al. 2013-2022. *Digitale Edition und Kommentierung der Tagebücher des Fürsten Christian II. von Anhalt-Bernburg (1599-1656)*. Wolfenbüttel: Wolfenbütteler Digitale Bibliothek.

Baudartius, Willem. 1624. *Memoryen ofte Cort Verhael der Ghedenckweerdighste soo Kercklijcke als Werltlijcke Gheschiedenissen van Neder-landt, etc.* Arnhem.

Blonk, D. en J. Blonk-Van der Wijst. 2000. *Hollandia Comitatus: een kartobibliografie van Holland*. Utrecht: HES en De Graaf.

Caboara, M. 2022. *Regnum Chinae. The Printed Western Maps of China to 1735*, Leiden & Boston: Brill, Hes & De Graaf.

Fomenko, Igor. 2008. De manuscriptglobe van Blaeu-Vingboons in Moskou, In: *Caert Thresoor* 27 nr 4, blz. 89-96.

Heeringa, K. (red.). 1910. *Bronnen tot de geschiedenis van den Levantschen handel 1590-1660*, deel 1 (Den Haag).

Keuning, Johannes. 1935. Een reusachtige Aardglobe van Joan Blaeu uit het midden der zeventiende eeuw. In: *Tijdschrift van het Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap* 52, blz. 525-538

Krogt, Peter van der. 1993. *Globi Neerlandici. The production of globes in the low countries*. 't Goy-Houten: HES.

Krogt, Peter van der. 2003. *Koeman's Atlantes Neerlandici*, New edition, vol. III. 't Goy-Houten: HES & De Graaf.

Krogt, Peter van der. 2010. *Koeman's Atlantes Neerlandici*, New edition, vol. IV. 't Goy-Houten: HES & De Graaf.

Marot, Pierre. 1974. Les vicissitudes des globes céleste et terrestre gravés par le 'mathématicien' Jean L'Hoste pour le duc de Lorraine Hendri II. In: *Le Pays lorrain*, blz. 105-114

Mostert, Tristan. 2015. 'Ick vertrouwe dat de werelt hem naer dien op twee polen keert' De VOC, de rijksbestuurder van Makassar en een uitzonderlijk grote globe. In: Wagenaar, L. (red.). *Aan de overkant. Ontmoetingen in dienst van de VOC en WIC (1600-1800)*. Leiden: Sidestone Press, blz. 77-96.

Rappard, Frans Alexander van. 1868. *Ernst Brinck, eerst secretaris van het Nederlandsche gezantschap te Konstantinopel, later burgemeester van Harderwijk*. Utrecht: Kemink en zoon.

Roever, Nicolaas de. 1883. Een vorstelijk geschenk. In: *Oud Holland* 1, blz. 169-188.

Roscam Abbing, Michiel. 2022. Some notes by Ernst Brinck (1582-1649) on painters, collectors and exceptional art. In: *Oud Holland* 135 nr 4, blz. 204-224.

Shirley, R. 1993. *The Mapping of the World: Early Printed World Maps 1472-1700*. Londen: Holland Press Publishers Ltd.

Sijmons A.H., A.J. Kölker. 1979. *Jacob Aertsz. Colom's kaart van Holland 1639 op ware grootte uitgegeven, met een toelichting*. Alphen aan den Rijn: Canaletto.

Swan, Claudia. 2012. Memory's Garden and other Wondrous Excerpts: Ernst Brinck (1582-1649), Collector. In: *Kritische Berichte. Zeitschrift für Kunst- und Kulturwissenschaften* 40 nr 3, blz. 5-19.

Swan, Claudia. 2021. *Rarities of These Lands. Art, Trade, and Diplomacy in the Dutch Republic*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Werner, Jan red. 2002. *Kaart van Noord-Holland door Joost Jansz. Beeldsnijder 1575/1608*. Toelichting op de facsimile-uitgave. Alphen aan den Rijn: Canaletto / Repro Holland.

Wijhe, J.M. van. 1922. Harderwijk in de 17e eeuw. In: *Het Geïllustreerd Gemeenteblad* 4 (september), blz. 304-306 en (oktober) blz. 42-45.

Wijhe, J.M. van. 1923. Het Noorderkwartier en het Gooi door Ernst Brinck +/- 1610 bezocht. In: *Ons Nederland* 7 (november), blz. 77-82.

Verbaan, Eddy. 2011. *De woonplaats van de faam. Grondslagen van de stadsbeschrijving in de zeventiende-eeuwse Republiek*. Hilversum: Verloren.

Zandvliet, Kees. 1989. Joan Blaeu's Boeck vol kaarten en beschrijvingen van de Oostindische Compagnie. In: Huiskens, J. en Lammertse, F. (red.). *Het kunstbedrijf van de familie Vingboons: schilders, architecten en kaartmakers in de Gouden Eeuw*. Maarssen en 's-Gravenhage: Gary Schwartz/SDU, blz. 59-95.

Zandvliet, Kees. 2023. *De wereld van de familie Blaeu*. Zutphen: Walburg Pers.

NOTEN

* Met dank aan Paula van Gestel-van het Schip, Koen van der Horst en Peter van der Krogt voor hun medewerking.

- 1 Streekarchivariaat Noordwest-Veluwe, Oud-Archief Harderwijk, Harderwijk: Adversaria van Dr. Ernst Brinck (toegang 5299) inv. nrs. 2013-2061.
- 2 Swan 2012, blz. 8-12 en Swann 2021, blz. 103-106, voor een introductie op Brincks aantekeningen en kunstkabinet.
- 3 Inv.nr. 2048 (zie noot 1), fol. 106r-107v. Transcriptie in: Van Wijhe 1922.
- 4 Werner 2002; Blonk en Blonk-Van der Wijst 2000, nr. 3.
- 5 Inv.nr. 2015 (zie noot 1), fol. 161rv en 167v-169r. Het jaartal 1614 op fol. 165v.
- 6 Asch 2013-2022: 8 juli 1626.
- 7 Album amicorum Brinck, Koninklijke Bibliotheek, 133 M 87, fol. 18r.
- 8 Inv.nr 1980 (zie noot 1), fol. 22r.
- 9 Van deze 'Annotationes et observationes ex diversis authoribus' uit het Streekarchivariaat Noord-West Veluwe, inv. nrs. 2013-2029, wordt 2018 vermist.
- 10 Inv.nr. 2015 (zie noot 1), fol. 177v: "De Jesuïeten hebben bevonden, dat China 10 graden cleinder is, als het in onse caerten gestelt wordt, waerop oeck Hondius sijne caerten all hefft verbeteret." Coboara 2022, nr. 11 op blz. 198-200, voor de kaart van China die Jodocus Hondius in 1606 in Amsterdam uitgaf.
- 11 Verbaan 2011, blz. 79.
- 12 Harderwijk, beschreven door den E. Heer Ernest Brinck, burgermeester der selver Stede. f. G1r-G3v in: Joan Blaeu, *Toonneel der steden van de Verenighde Nederlanden met hare beschrijvingen*. Amsterdam, [1652]; Van der Krogt 2010, deel IV, atlas 43:121.1, blz. 343 (over datering 1652) en blz. 348 (over Harderwijk).
- 13 Inv.nr. 2048 (zie noot 1), fol. 92r-94v. Voor een transcriptie zie Van Wijhe 1922.
- 14 Swan 2021, hoofdstuk 6 (Birds of paradise for the sultan), met name blz. 171-175.
- 15 Baudartius 1624, vierde boek, blz. 188-189.
- 16 Inv.nr. 2046 (zie noot 1). Het verslag van de audiëntie van 29 mei 1613 op fol. 7r-9v, de lijst van geschenken op fol. 9rv.
- 17 Heeringa 1910, blz. 273-274.
- 18 Roever 1883, blz. 184; Heeringa 1910, blz. 272.
- 19 *Atlas minor, ofte een korte doch grondige beschrijvinge der geheeler werelt met alle hare gedeelten; eerstlijc van Gerardo Mercatore in 't Latijn beschreven, ende vervolghens door Ivdocus Hondium met vele caerten verbeteret ende vermeerderet, ende nu in onse Nederlantsche sprake overgeset door Ernestum Brinck*. Van der Krogt 2003, deel III, atlas 352:21, blz. 530-536.
- 20 Het voorwoord werd grotendeels gepubliceerd in: Van Rappard 1868, blz. 75-81.
- 21 Van Rappard 1868, blz. 40-41; Koninklijke Bibliotheek, 135 K 4, fol. 11rv.
- 22 Voor het jaar 1645 zie inv.nr. 2038 (zie noot 1), fol. 127r.
- 23 Roscam Abbing 2022.

24 Inv.nr. 2037 (zie noot 1), fol. 94r. De vijfde notitie op fol. 95r.

25 Inv.nr. 2043 (zie noot 1), fol. 15rv.

26 Palais des ducs de Lorraine – Musée lorrain, inv. D.3195.A en D.3195.B; Zie: Marot 1974, blz. 105-114.

27 Van der Krogt 1993, blz. 176-177.

28 Blonk en Blonk-Van der Wijst 2000, nr. 53.

29 Shirley 1993, blz. 392-396, nr. 371.

30 De maten zijn afgeleid uit: Sijmons en Kölker 1979.

31 OTM: HB-KZL C 11 II.5.23. De hoogte van de (afgesneden bladen) van de tekststrook blijkt inderdaad 18-18,5 cm te zijn.

32 Inv.nr. 2034 (zie noot 1), fol. 65v-66r.

33 Van der Krogt 1993, blz. 281; Mostert 2015, blz. 92-96; Zandvliet 2023, blz. 158-163.

34 Keuning 1935, blz. 527 en 529; Mostert 2015.

35 Keuning 1935, blz. 529.

36 Zandvliet 1989, blz. 63.

37 Fomenko 2008, blz. 91-93; Zandvliet 2023, blz. 162.

38 Fomenko 2008; Mostert 2015, blz. 92-96.

SUMMARY

Giant Globes for Richelieu. On the manuscript notes of Ernst Brinck / Michiel Roscam Abbing

Ernst Brinck (1582-1649), learned alderman of Harderwijk, left thousands of handwritten notes. Some of these show his interest in cartographic subjects. Brinck noted from hearsay, his own observation and information taken from books and manuscripts. He used his notes as a memory aid. This article elaborates on four of such subjects.

In 1610 he traveled through North Holland. He was, amongst other things, interested in infrastructural works. In 1614 he copied notes from selected descriptions of the map *Landtaerte ende water caerte van Noort-Hollant ende West-Friesslandt*, published in 1608.

Brinck assisted the historian and author Willem Baudartius with his diligent notes on the Dutch ambassadee to Turkey, when Brinck accompanied ambassador Cornelis Haga as his secretary in 1613. When Brinck later translated Mercator's *Atlas Minor* from Latin for Janssonius' 1630 edition he refers in his introduction to his stay in Constantinople, telling about the expensive maps donated to local dignitaries who could not read the geographic names. At their request, Brinck wrote down these names in Arabic.

For his description of Harderwijk for the Dutch edition of Joan Blaeu's city atlas (1652), Brinck used one of his notebooks in which he had already described the city in 1610 or 1611. Brinck copied entire sentences verbatim, but also omitted the most lyrical sentences from the original description, and updated the content.

When he visited Joan Blaeu in 1639 in Amsterdam Brinck saw two painted giant globes with a diameter of 135 cm for the French Cardinal Richelieu for the prize of 1000 guilders. This is now the earliest known example of a set of exceptionally large painted globes made by the Blaeu firm. Brinck also showed interest in exceptional wall maps, mentioning the editions of Cornelis Danckerts' map of England (1644, 137 x 170 cm) and Colom's map of Holland (1639, 299 x 162 cm).

FRANS FLORISZ. VAN BERCKENRODE

Landmeter en rooimeester in Batavia, 1625 - c. 1638

© BEA BROMMER ©

In 1619 werd onder leiding van gouverneur-generaal Jan Pieterszoon Coen het Javaanse Jayakarta veroverd en met de grond gelijk gemaakt. Op deze plek verrees een groot fort, het kasteel genoemd, waarin het personeel van de Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC) werd gehuisvest en de pakhuizen en werkplaatsen ingericht. Aan de zuidkant werd om de oude Chinese wijk heen een nieuwe stad aangelegd, Batavia. Voor het registreren van de vele nieuw uitgegeven bouwpercelen werd in 1625 een officiële landmeter aangetrokken, Frans Florisz. van Berckenrode.¹

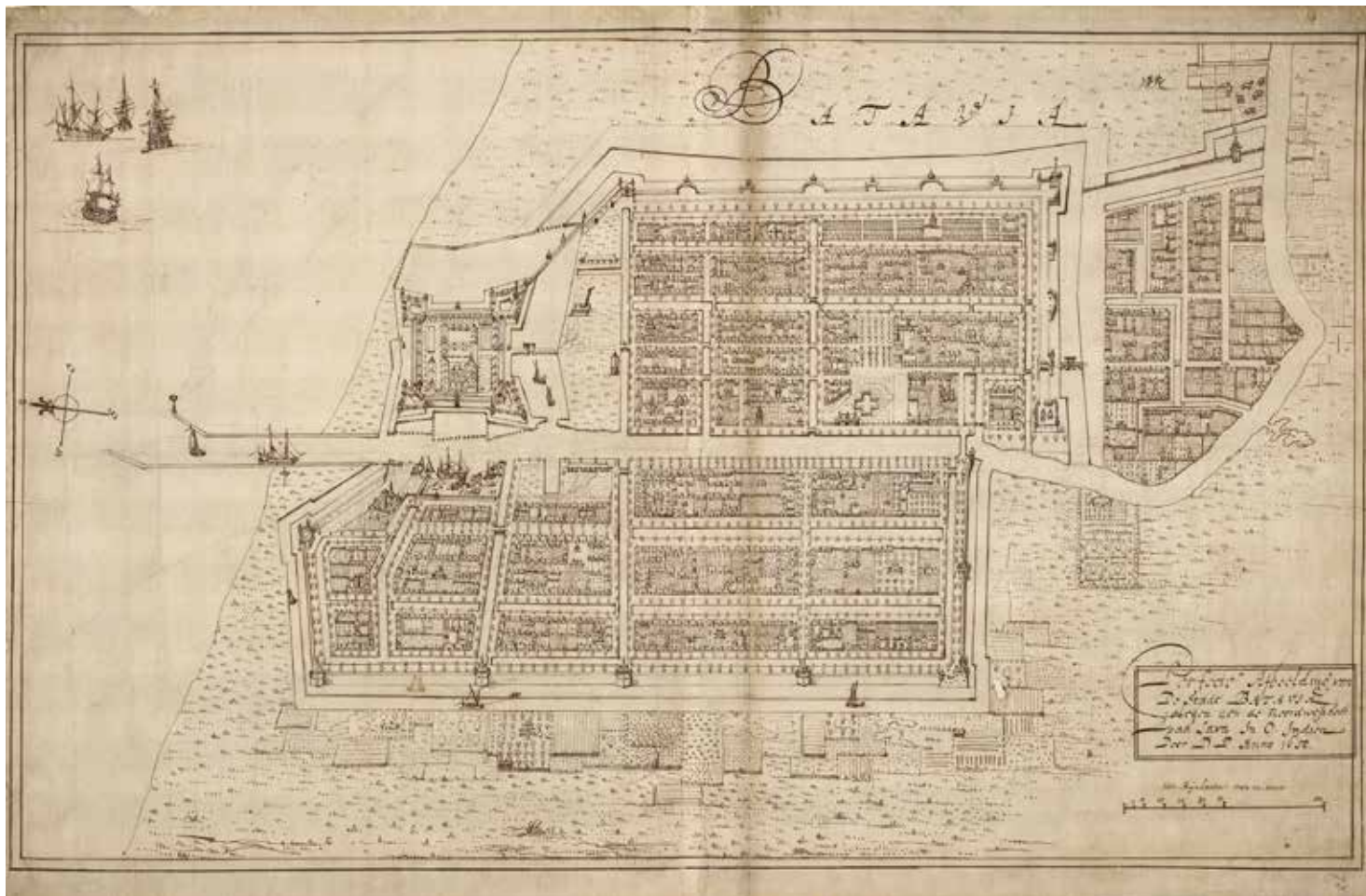

A.B. BROMMER,
voormalig museum directeur,
specialiseerde zich in de
Nederlandse overzeese
geschiedenis en kartografie.
Ze werkte onder meer mee
aan enkele delen van de *Grote
Atlas van de Verenigde Oost-
Indische Compagnie*.

Na de inname en verwoesting van Jayakarta werd onmiddellijk begonnen aan de bouw van een groter fort en aan het begin van een stad. De uiteindelijke vorm van Batavia *intra muros* werd twee decennia later bereikt zoals geïllustreerd op de kaart die de situatie van 1638 aangeeft. Het is een kopie van een in Batavia opgemeten en getekend origineel, waarschijnlijk van de hand van Pierre du Brois (zie afbeelding 1).² Op basis van deze plattegrond met twee rechthoekige bouwblokken aan weerszijden van de rivier werd door diverse onderzoekers verondersteld dat hiervoor als onderlegger een basisontwerp voor de 'ideale stad' van Simon Stevin werd gebruikt.³ Vanuit Nederland werd inderdaad een ontwerp van zijn hand voor een toekomstige stad naar Batavia gestuurd en Coen sprak in 1619 de hoop uit dat er 'een royael fort en stad gelyck de Heeren ontworpen hebben, bouwen mogen'. Maar van een strakke stadsplanning of het werken naar een groot ontwerp van Stevin was geen sprake. Afgaand op het kaartje dat Coen in 1619 naar de bewindhebbers opstuurde had

Stevin een eenvoudig basisontwerp gemaakt voor een rechthoekige stadje langs de rivier dat naar believen kon worden uitgebreid.⁴ Dat gebeurde dan ook. Stevin borduurde trouwens voort op al eerder ontwikkelde principes van een rechtlijnige stadsaanleg met gestandaardiseerde maten zoals bijvoorbeeld rond 1400 in Elburg.⁵

Pieter de Carpentier nam in 1623 het stokje van Coen over en onder zijn leiding groeide Batavia uit tot een volwaardige stad. Oude en bouwvallige panden zoals het stadhuis, de kerk en het ziekenhuis werden vervangen door nieuwbouw. En hij zorgde eveneens voor een uitbreiding van de stad die daarmee ruim een derde groter werd. Een nieuwe stadswal van bijna een kilometer lang moest de inwoners beschermen tegen vijandelijke troepen (zie afbeelding 5). Ook op detailpunten greep De Carpentier soms in. De bouwcommissie die in 1626 was ingesteld om een nieuw stadhuis te bespreken, had als nieuwe locatie een onbebouwd perceel naast de nieuwe markthallen gekozen met het front naar het westen. Maar De Carpentier vond dat een te weinig opvallende plek en zorgde

1

ervoor dat het pand een kwartslag gedraaid werd. Zo kwam het, verbonden door de centrale Prinzenstraat, recht tegenover het kasteel te staan, het bestuurscentrum van de VOC. Hierdoor schoten de bouwkosten omhoog omdat huiseigenaren moesten worden uitgekocht. Maar de nieuwe zetel van het stadsbestuur werd met deze aanpassing wel 'een ciraet' van de stad.⁶

LANDUITGIFTE

Direct na de verovering in 1619 werden bouwkwavels uitgegeven, zowel in de stad als in de omgeving.⁷ De eigenaars verplichtten zich om hun huizen in steen te bouwen. Vanwege het gebrek aan dakpannen, die toen nog uit Nederland moesten komen, bleven vele huizen gedekt met atap (palmblad). Ze zijn goed zichtbaar op de kaart van 1627 (zie afbeelding 5). Een aantal gehuwde VOC-dienaren was al eerder buiten het kasteel gaan wonen. Door het rechtlijnige straten- en grachtenpatroon ontstond een patroon van rechthoekige bouwkwavels. Hierbij is uit de vroegste periode geen vaste maatvoering te ontdekken. In de Heerenstraat en Prinzenstraat varieerde de perceelsbreedte van een kleine vier meter tot meer dan twintig. In deze straten moesten de nieuwe kavels tussen de al bestaande bebouwing worden ingepast en de afmetingen werden mede bepaald door de nog beschikbare stukken grond.

Ongetwijfeld hing de grootte van het verstrekte kavel af van de financiële mogelijkheden van de toekomstige bouwer. Dat er wel degelijk werd gelet op een goede stadsinrichting blijkt uit de opmerking van de latere gouverneur-generaal Hendrick Brouwer dat het recht doorgraven van de rivierbocht in het stadscentrum tot grotere en beter geproportioneerde percelen leidde.⁸ Ook de dieptes van de kavels verschilden, van een paar meter tot dertig of meer.

Wie de opmetingen in deze beginperiode deed, wordt niet vermeld – behalve in een akte van 25 januari 1623. Het betrof een voormalige Javaanse betelplantage ten zuiden van de stad die op 1 januari 1622 was overgedragen aan kapitein Lambert Vermeer. Na zeven dienstjaren bij de VOC wilde hij vrijburger worden. Zonder gage van de Compagnie moest hij op een andere manier de kost kunnen verdienen om met zijn gezin in Batavia te kunnen blijven. Zijn land werd een jaar later opgemeten door de secretaris van Coen, Thijs Cornelisz. Vleijshouwer, samen met de stadsbode. De rapportage werd opgesteld door dr. Jacob van Doeslaer, secretaris van de Hoge Regering, die ook het toezicht op de metingen hield. Als topografische ijkpunten konden alleen maar opvallende begroeiing en bestaande bebouwing gebruikt worden met een kompas als hulp voor de

1 *Perfecte afbeelding van de stad Batavia* gelegen aen de Noordwesthoek van Java in O. Indien, 1650. Situatie van 1638. Het noorden is links. Pentekening door Dyonisius Paulusz., 35 x 58 cm (British Library, Londen, Add. Ms. 5027 A, fol. 73).

windstreken. De tuin lag ongeveer een musketschot of ongeveer tweehonderd meter ten zuiden van de stad. De omvang was 252 roeden, ongeveer 950 meter:

“Van de bamboes op de rivier staende tot aan de ander landtwaerds, 38 roeden, streckende O. ten Z. ende W. ten N.

Vande voorschreven bamboes tot aende ander vorder staende 29 roeden, streckende Z.O. ende N.W.

Van de voorschreven bamboes tot aende pael op de rivier staende 58 roeden, streckende Z.W. ten W. wel zo zuidelijck, ende N. ten O. W. wel soo noordelijck

Van de arack branderij tot aende baleij [Javaanse bank of zitplateau] in de tuijn staende 20 roeden, streckende N.N.W. ende Z.Z.O.

Vande baleij aende bamboes op de rivier staende n. ten O. ende Z. ten W. 42 roeden:

In't Fort Batavia desen 25 Jan. 1623.”

Ernaast waren al eerder percelen uitgegeven zoals aan de vrijburger Jan Speelbergen op 28 juli 1621. Het ging hier om een plantage met 33 klapperbomen of kokospalmen, gelegen “tussen Schilders thuijn ende den grooten pitchaer boom”. “Schilders thuijn” slaat op de uit Antwerpen afkomstige vrijburger Andries Gabriels ‘in de wandeling Schilder genaemt’. De pitchaerboom zal een grote waringin zijn geweest waarbij de Javanen gewend waren te ‘pitcharen’ of vergaderen. Van deze percelen werd de maat bij benadering

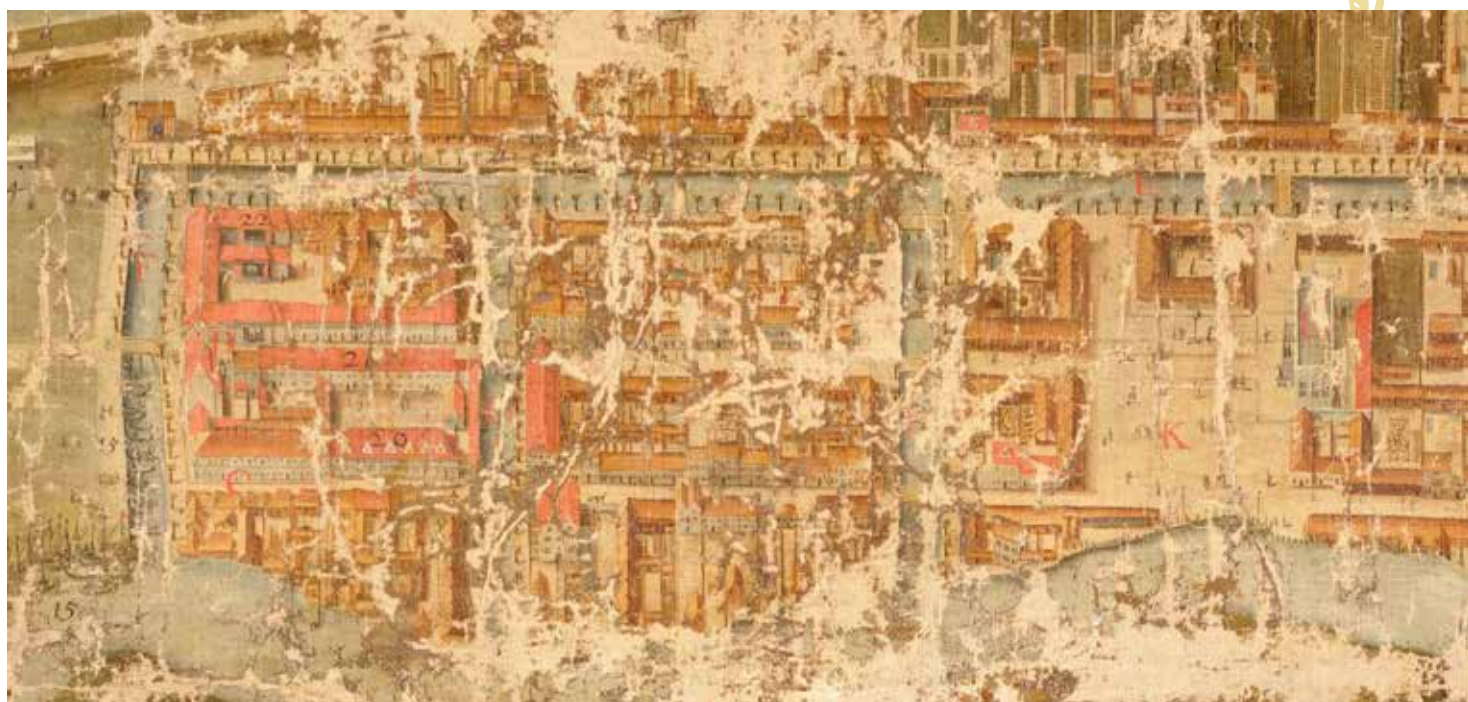
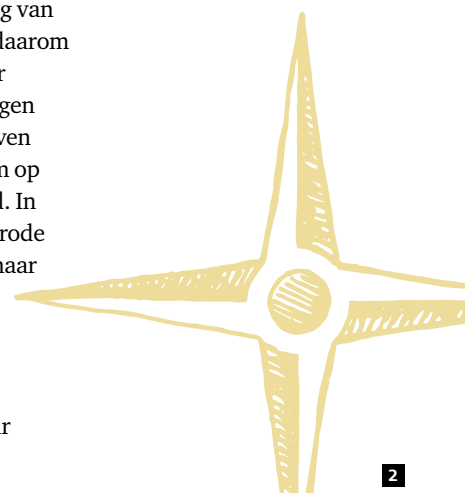
aangeduid of er werd een omtrek in getallen aangeven. Wel werd het aantal fruitbomen dat er stond nauwkeurig geteld. Jan de Brasser kreeg een plantage van ongeveer 24 roeden in het vierkant met honderd klapperbomen.

In de binnenstad was het duiden van een perceel iets gemakkelijker door de al aanwezige bebouwing, de straatnaam, de aanduiding van eventuele burens en de afmetingen. De al genoemde Jan Speelbergen kreeg ook hier een perceel. Het lag aan de Heerenstraat, twee erven ten zuiden van het huis van de predikant Sebastiaan Danckaerts, ‘lang 9 roeden O. en W., breed 5½ Z. en N.’ Zo werden de straten langzaamaan opgevuld tot aaneengesloten bouwblokken. Maar het exact lokaliseren van ieder perceel blijft moeilijk vanwege al aanwezige bebouwing van voor 1619, waarvan zowel de locatie als de eigenaren ervan onbekend zijn. De compagnie wilde op termijn belasting heffen op erven en onroerend goed. Een nauwkeurige vastlegging van het groeiende aantal perceeleigenaren werd daarom noodzakelijk. Ook omdat huizen van eigenaar begonnen te wisselen en speculanten insprongen op de huizenmarkt. Officiële meet- en erfbrieven werden gebruikt door de VOC om een systeem op te zetten om controle te houden op het gebied. In 1624 werd hierom Frans Florisz. van Berckenrode als professioneel landmeter aangenomen en naar Batavia gezonden.¹⁰

FRANS FLORISZ. VAN BERCKENRODE

Als tweede zoon van Floris Balthasarsz. van Berckenrode, een bekend kaartmaker, graveur

2 De oude binnenstad van Batavia op de kaart van Frans Florisz. van Berckenrode in 1627 (detail van afbeelding 5). Het noorden is links. Olieverf op doek, 172 x 316 cm (Westfries Museum Hoorn 02020).

en uitgever en diens tweede vrouw Anna Thomas Claesdr., kreeg Frans een gedegen opleiding in het landmetersvak, het maken van kaarten en waarschijnlijk ook het graveren ervan.¹¹ Zijn geboortedatum is onbekend maar zal omstreeks 1600 zijn geweest. In 1601 overleed zijn moeder. De familie woonde in de Choorstraat in Delft en Frans woonde nog thuis toen hij in 1621 trouwde met Meerthe Aryensdr. Al doende leert men en hij zal in eerste instantie zijn vader hebben geassisteerd, daarna ook zijn oudere broer Balthasar. Zowel zijn vader als broer hadden connecties met de Staten-Generaal en prins Maurits voor wie ze belegeringen en veldslagen tekenden. Een aantal daarvan verscheen in druk als nieuwskaart. Daarnaast kregen beiden opdrachten van waterschappen zoals Delfland, Schieland en Rijnland. Vader Floris overleed in 1616 waarna zoon Balthasar verantwoordelijk werd voor de familie. Financieel werd het moeilijk. Balthasar zal zijn jongere broers Frans en de in 1607 geboren Cornelis onder zijn hoede hebben genomen en aan hen het vak geleerd hebben. Frans hielp hem bij het maken van de kaart van Holland die rond 1623 door Willem Jansz. Blaeu werd uitgegeven. Balthasar woonde toen al in Amsterdam waar hij een nieuwe clientèle probeerde op te bouwen. Frans zal zeker ook hebben meegewerkt aan Balthasars grote kaart van Amsterdam, die in 1625 het licht zag. Een poging om de positie van zijn vader bij het leger in te nemen was tevergeefs. Wel werd Frans bij het Hof van Holland officieel geadmitteerd als landmeter. Dat was in of even voor 1624 en kort daarna liet hij zich als gezworen landmeter door de VOC inhuren. Inmiddels was hij weduwnaar geworden.

Waar zijn beroemde broer Balthasar al moeite had financieel zijn hoofd boven water te houden, zal voor hem in Nederland geen droog brood te

verdienen zijn geweest. Hij had nu in ieder geval een vaste baan, al bedroeg zijn gage niet meer dan 16 gulden per maand. Maar hij zal vrije kost en inwoning hebben genoten. Op 4 januari 1625 vertrok hij met het schip de *Cameel* naar de Oost en kwam op 19 september 1625 aan in Batavia. Als lid van het VOC-personeel werd hij waarschijnlijk gehuisvest in het kasteel maar hij zal na zijn huwelijk in 1626 in de stad zijn gaan wonen. In Batavia trad hij in het huwelijk met Anneke Jansdochter uit Bremen, weduwe van korporaal Jan Arensen. Of hij onder de fabrik of bouwmeester ressorteerde en wat precies tot zijn taken hoorde is niet beschreven. Een van zijn opdrachten was om een overzicht te maken van de uitgegeven percelen in de stad met namen van eigenaren.

Van het werk van Van Berckenrode als landmeter en later ook als rooimeester is niet veel bewaard gebleven. In 1626 maakt hij de meetbrief voor de erven in de Heerenstraat die eigendom waren van de bankroet verklaarde vrijburger Gillis Venant en op 8 mei van dat jaar werden geveild. Hij ontving daarvoor twaalf realen: 'aen frans florisz van Berckenroode geswooren lantmeter R.a 12 over t'sallaris vant meten vande bove gementioneerde erven gelegen inde heerestraet.'¹² Het maken van meetbrieven voor particulieren zal hem een extra inkomen hebben opgeleverd. Het ontwerp voor het zegel van de op 7 juli 1626 nieuw ingestelde Raad van Justitie met een plattegrond van het kasteel werd vermoedelijk ook door hem getekend.

Op 10 maart 1627 bezocht Van Berckenrode een boedelveiling van de overleden vrijburger Willem du Loij waar hij voor 8¼ realen een kistje met 'eenige rommelinge' en een paar boeken kocht. Een op 6 mei 1627 uitgegeven erfbrief voor Laurens Nuyts, zoon van de Raad van Indië Pieter Nuyts, toont de opmetingen met handtekening van Van Berckenrode, een annotatie van de secretaris Doerslaer en een door De Carpentier getekende overdrachtsakte. Het betrof een stuk land met ongeveer zeshonderd kokospalmen en het lag aan de noordzijde van de Heerenweg, de grote uitvalsweg van Batavia naar het zuidoosten.¹³

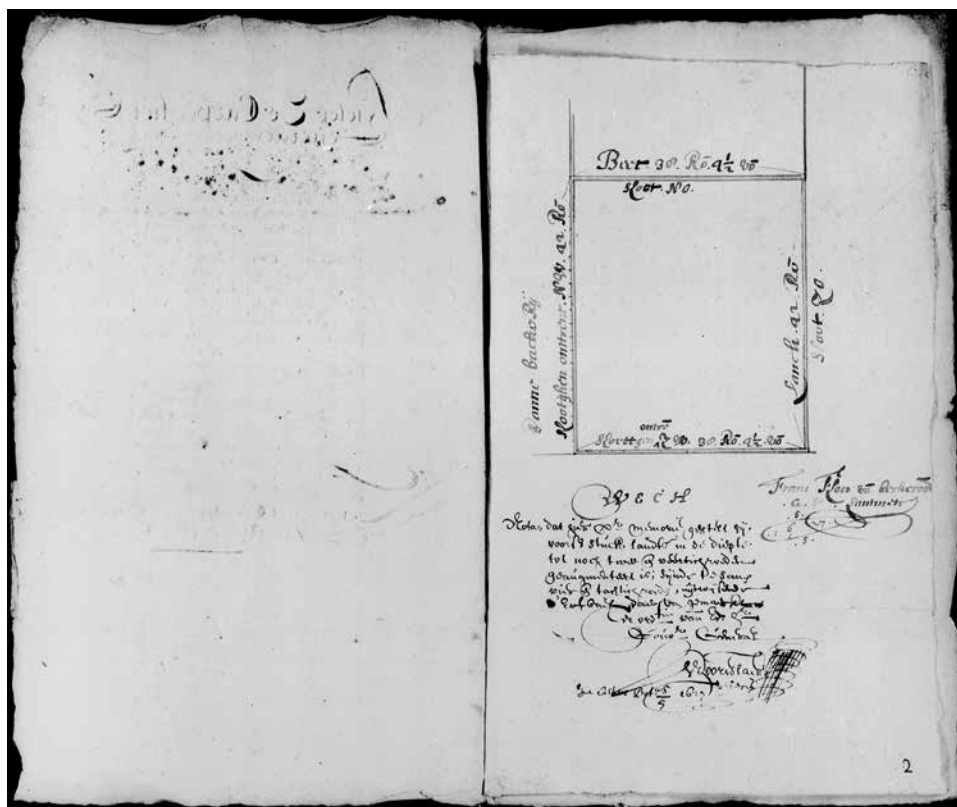
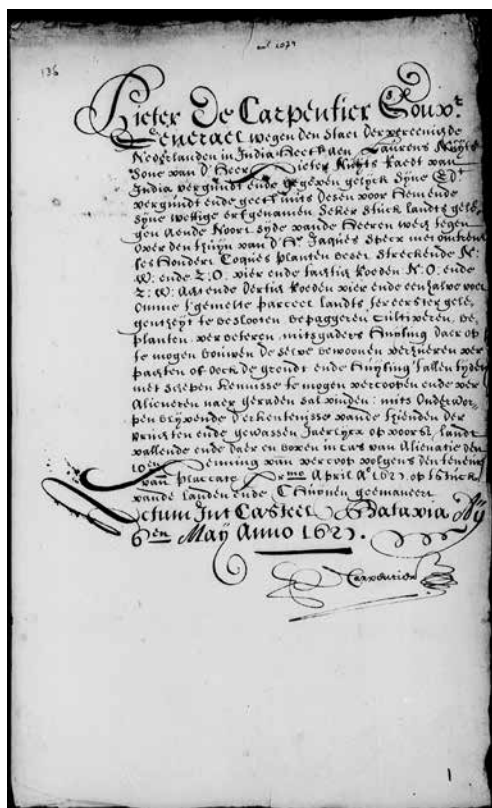
KAARTEN

In het Westfries Museum in Hoorn hangt een monumentaal geschilderde kaart van Batavia in 1627 (zie afbeelding 5). De opdrachtgever was waarschijnlijk gouverneur-generaal Pieter de Carpentier.¹⁴ Hij had al langer plannen om naar Nederland terug te gaan en wist dat Coen terug zou keren als gouverneur-generaal. Het ligt voor de hand dat hij al vroeg, misschien in de loop van 1626, de landmeter Van Berckenrode opdracht gaf om aan de grote overzichtskaart te gaan werken.

3

3 Ontwerp voor het zegel van de Raad van Justitie met een tekening van het Kasteel van Batavia, 1626. De geblinddoekte Vrouwe Justitia staat op de landpoort. Het noorden is boven. Pen- en penseel in sepia en zwart toegeschreven aan Frans Florisz. van Berckenrode, 6,3 x 6,3 cm ('s-Gravenhage, (Nationaal Archief, 1.04.02 inv. nr. 660 (scan 152)).

Misschien heeft hij hem daarom op 30 april 1627 ook aangesteld als rooimeester. Als opzichter en controleur van de bouw in de stad had hij overal toegang.¹⁵ Veel stadspcelen waren tegen die tijd al opgemeten maar daarna volgde de immense klus om alle huizen in de stad in te tekenen. Hij zal vele extra uren hebben gedraaid voor het verkennen, opmeten en intekenen van alle straten, stegen en sloppen, binnenterreinen en pleinen. In die tropische hitte moet dat een warm werkje zijn geweest. Voor het zware werk, het sjouwen met meetkettingen en ander landmetersgereedschap, had hij ongetwijfeld een paar assistenten tot zijn beschikking. Na het meetwerk werden de panden vervolgens in vogelvluchtperspectief ingetekend. Dat Van Berckenrode dit vak ook beheerste, is te zien op een kaart van een jaar later waarop hij de oorlogshandelingen en de verwoestingen na de Javaanse belegering intekende (zie afbeelding 6). Hoewel minder gedetailleerd dan op de geschilderde kaart zijn er toch grote overeenkomsten in de weergave van de percelen en huizen en die op de grote kaart. Of hij ook in olieverf kon werken is niet bekend, het schilderij is niet gesigneerd, maar het lijkt waarschijnlijk.¹⁶ Het zal als beloning voor deze Herculestaak zijn geweest dat De Carpentier op 15 september van dat jaar de gage van Van Berckenrode verhoogde tot 36 gulden per maand. Als reden voor deze verhoging werden zijn bekwaamheid en ijver genoemd. Ook werd vermeld dat hij als getrouwd man in Batavia nauwelijks kon rondkomen van een gage van zestien gulden per maand.

NIEUWSKAART?

Een jaar na het vertrek van De Carpentier volgde de eerste belegering van de stad door de Javaanse troepen van de vorst van Mataram, van 25 augustus tot 3 december 1628. Frans of Franchois zoals hij in Batavia ook werd genoemd, werd bij de verdediging benoemd tot opzichter over de bruggen van de stad. Bij de kaart die hij van de belegering maakte schreef hij een uitgebreide legenda van zes pagina's waarin hij de topografie, de diverse gebeurtenissen en de betrokken personen beschrijft, een prachtig historisch document (zie afbeelding 6 en 7).¹⁷

Het is heel goed mogelijk dat kaart en legenda bedoeld waren om er in Nederland een nieuwskaart van te laten drukken. Zijn vader en broer maakten dergelijke kaarten voor prins Maurits zoals van de belegeringen van Nieuwpoort in 1601, Grave in 1602 en Sluis en Ostende in 1604.¹⁸ Frans lag toen nog in de wieg, maar tijdens zijn jeugd en latere jaren waren nieuwskaarten zeer populair. In 1622 bijvoorbeeld verscheen de kaart van het beleg van Bergen op Zoom met een lange beschrijving. Gebeurtenissen van overzee waren eveneens interessante onderwerpen. Zo verscheen in 1624 een nieuwskaart van de inname van São Salvador in Brazilië. Het is goed mogelijk dat Frans diverse nieuwskaarten onder ogen heeft gehad, voordat hij naar Batavia afreisde. Op zijn eigen kaart zijn in een paar details de opeenvolgende handelingen van de verdedigers afgebeeld en beschreven. Daarmee wordt de suggestie van actie en beweging gewekt, net als op de nieuwskaarten van zijn vader en broer.¹⁹

4 Erfbrief voor een stuk land van Laurens Nuyts aan de Heerenweg, 6 mei 1627. De bijbehorende overdrachtsakte werd ondertekend door gouverneur-generaal Pieter de Carpentier (Utrechts Archief, Huydecooper archief, scan NL-UtHUA_A18148_1 en 2).

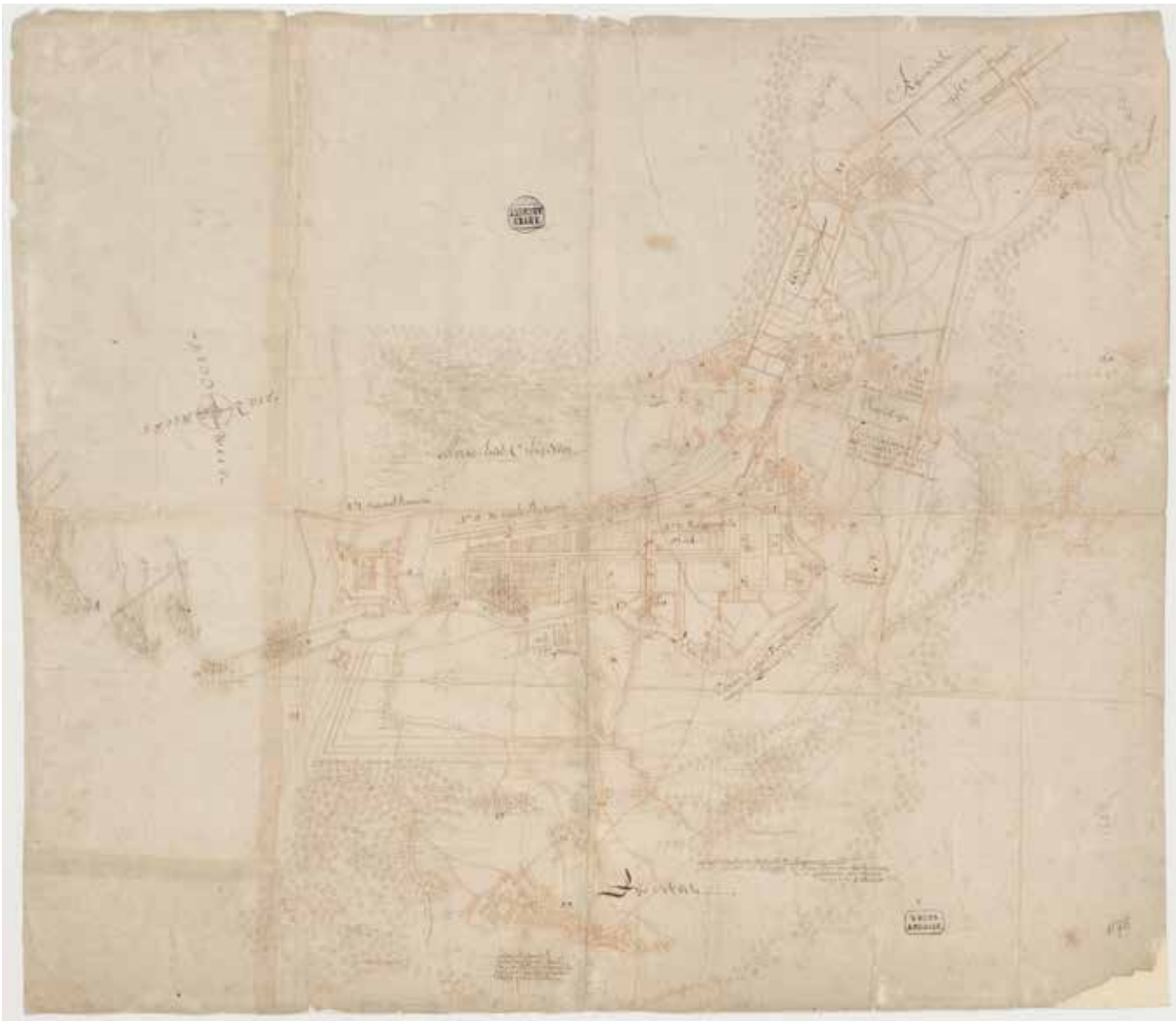

5 Kaart van Batavia in 1627. Het noorden is links. Olieverf op doek, toegeschreven aan Frans Florisz. van Berckenrode, 172 x 316 cm (Westfries Museum Hoorn 02020).

6

6 Affteyckening hoe de machtichsten Coninck van Java Mayor [...] onderleyt heeft de stadt Batavia de vermeersteren [...]. 1629. Het noorden is links. Frans Florisz. van Berckenrode, rood krijt en inkt, 64 x 73,5 cm. Het noorden is links ('s-Gravenhage, Nationaal Archief, 4.VEL 1178).

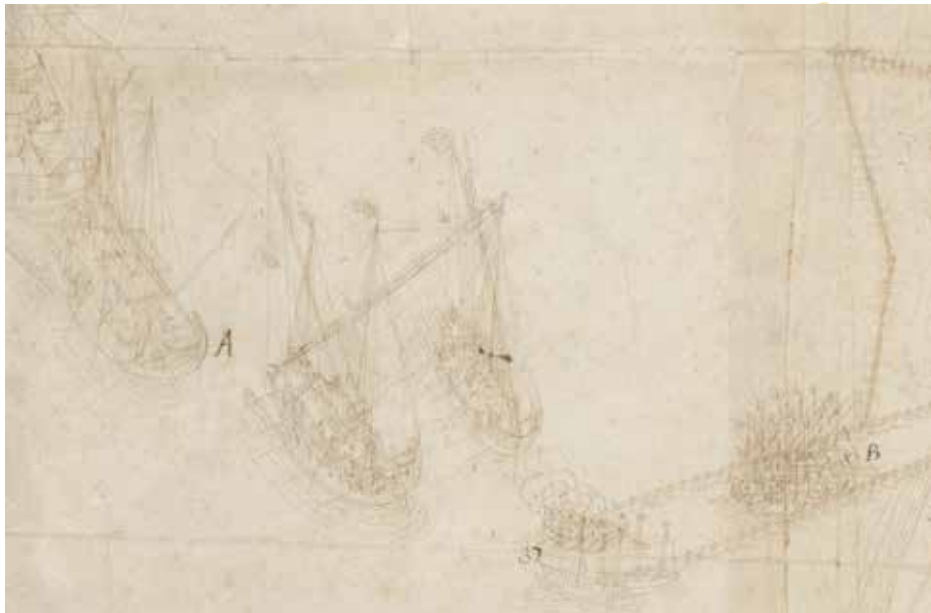
7 Eerste blad van de beschrijving behorende bij Affteyckening hoe de machtichsten Coninck van Java Mayor [...] ('s-Gravenhage, (Nationaal Archief, 1.04.02 inv. nr. 1096 (scan 381)).

Zijn kaart met zesbladige legenda van zes bladen kwam in oktober 1629 aan in Amsterdam.²⁰ Maar van een gedrukte nieuwskaart is het niet gekomen. Vijf jaar later verscheen een kleine en eenvoudiger versie als boekillustratie in Pieter van den Broeckes reisbeschrijving. Deze maakte bij toeval de tweede belegering van 1629 mee en vertrok op 18 december van dat jaar als commandeur van de retourvloot naar Nederland. In Februari 1630 wordt Frans naar Bantam afgevaardigd voor een geheime opdracht.²¹

DE STADSUITBREIDING VAN 1630

Vanaf het begin volgden de VOC-bewindhebbers in Nederland de bouw van Batavia op de voet. We zagen al dat ze een basisontwerp van Stevin opstuurden. In 1628 werden ze door de teruggekeerde De Carpentier bijgepraat met de grote kaart als indrukwekkend bewijs. Over de uitbreiding onder De Carpentier waren ze tevreden maar ze uitten wel hun zorg over de veiligheid.²² Kon zo'n langgerekte stad wel worden verdedigd? Toen in 1629 het bericht over de Javaanse

8a

8 a-c. Details op de kaart van de belegering van de stad Batavia, *Affteyckening hoe de machtichsten Coninck van Java Mayor [...]* (s-Gravenhage, Nationaal Archief, 4.VEL 1178).

8a. De monding van de rivier wordt met musketvuur verdedigd tegen Javaanse schepen.

8b. Nederlandse ruiters achtervolgen Javaanse piekeniers.

8c. Lijken van Javanen die vanwege hun weigering om door te vechten door hun eigen aanvoerder werden gedood.

8b

belegering van 1628 en de verwoesting van een groot deel van de stad bekend werd, sloeg de stemming om. Het behoud van Batavia was van essentieel belang. De burgers waren onmisbaar voor de voedselvoorziening, niet alleen voor het VOC-personeel maar ook voor de bevoorrading van de retourvloten.²³ Coen en de Raad werd opgedragen om de stad met een derde of de helft te verkleinen. Wanneer uitbreiding noodzakelijk was, werden de nieuwkomers op de westoever gehuisvest, op de plek van het vroegere Jayakarta. Die lag schuin tegenover het kasteel en kon zo beter worden verdedigd. De uitbreiding op de westoever moest aansluiten op de grachten en fortificaties van de verkleinde oude stad en eindigen bij een zijrivierviertje van de rivier de Anke.²⁴ Het was aan Jacques Specx die de in 1629 overleden Coen opvolgde als gouverneur-generaal om dit verder uit te werken.

Een ontwerp voor de nieuwe stad met een beschrijving werden in 1631 meegegeven aan Antonio van Diemen om die ter goedkeuring voor te leggen aan de bewindhebbers in patria.²⁵ Helaas

8c

9 Penning met een afbeelding van Batavia, 1632.
Bij het vertrek van gouverneur-generaal Jacques Specx in 1632 bood de Chinese gemeenschap hem een zilveren penning aan waarop een kaart van Batavia was gegraveerd. 61 x 93,9 mm (Teylers Museum Haarlem, TMNK 00460).

is kaart noch beschrijving teruggevonden maar als voorbeeld kan het in 1632 gegraveerde kaartje dienen op de penning die Specx bij zijn vertrek werd aangeboden (zie afbeelding 9).

Het ontwerp voor de westerstad zal zeker zijn voorbereid door Van Berckenrode, al of niet in samenwerking met de fabriek ofwel bouwmeester. Het was de taak van de landmeter om nieuw te bebouwen stukken grond op te meten en in kaart te brengen, inclusief het uitzetten van de rooilijnen voor de toekomstige woonblokken. Een betaling van het enorme bedrag van 200 realen aan Van Berckenrode op 17 oktober 1630 kan zijn honorarium voor het ontwerp en de kaart van Batavia zijn.²⁶ In hoeverre de ideeën van Stevin hierin hebben doorgewerkt is moeilijk te bepalen. Van Berckenrode kan hem gekend hebben omdat zijn vader samen met Stevin adviseur was van prins Maurits. Ook zal Frans tijdens zijn opleiding tot landmeter in de theoretische principes van onder meer Stevin zijn onderwezen. Anderzijds werden zoals gezegd de principes van een rechtlijnige stadsindeling in Nederland al veel toegepast. De aanstelling van een nieuwe rooimeester en landmeter in 1639, Joan Silvernagel, doet vermoeden dat Van Berckenrode toen overleden was.

TOT SLOT

Als resultaten van het werk van Van Berckenrode in Batavia hebben we, naast enkele meetbrieven en mogelijk het kaartje van het kasteel op het stempelontwerp, de grote kaart van 1627 en de opzet voor een nieuwskaart van het beleg van de stad in 1628. Minder duidelijk is zijn rol in de stadsplanning van Batavia, maar die moet veel groter zijn geweest dan tot nu toe werd aangenomen. Als landmeter en rooimeester onder gouverneurs-generaal De Carpentier en Specx werkte hij mee aan het verder ontwikkelen van de stad ten oosten van de rivier. Cruciaal lijkt ook zijn rol in de vormgeving van de nieuwe westerstad. In opdracht van de bewindhebbers werd het areaal bepaald. Door hen werd ook benadrukt dat het nieuwe stadsdeel moest aansluiten op de oosterstad. Op basis daarvan werd in Batavia een projectvoorstel gemaakt met een bijbehorende kaart.²⁷ Hoogstwaarschijnlijk was Van Berckenrode hiervan de hoofdauteur. Van Diemen nam beide in 1631 mee naar Nederland waar het plan werd goedgekeurd door de bewindhebbers. De nieuwe gouverneur-generaal Hendrick Brouwer kreeg in 1632 de opdracht mee om de westerstad volgens 'het overgesonden project' te ontwikkelen.²⁸ In hoeverre Van Berckenrode nog de hand had in de kaart van 1638 (zie afbeelding 1) valt niet meer na te gaan. Waarschijnlijk was hij toen zoals hierboven genoemd al overleden.²⁹

SUMMARY

Frans Florisz. van Berckenrode: surveyor and clerk of the works in Batavia, 1625-c. 1638 / Bea Brommer

In 1619 the Javanese port city Jayakarta was conquered and destroyed by the Vereenigde Oostindische Compagnie (VOC). On its ashes a large fortress was built with a city to the south. A design was transmitted to the Directors of the VOC and in 1625, for its correct implementation, an official surveyor was appointed: Frans Florisz van Berckenrode. The results of his work point to a larger role in the development of the city than was assumed until now.

LITERATUUR EN BRONNEN

Brommer, B. 1992. *Historische plattegronden van Nederlandse steden. Deel 4: Batavia*. Alphen aan den Rijn: Canaletto.

Brommer, B. 2022. *Batavia in 1627. Wonen en leven in een multiculturele stad*. Zutphen: Walburg Pers.

Brommer, B. 2023. Een misverstand gecorrigeerd: de kaartenmaker Pierre du Brois maakte in 1651 de Molukse kaarten en tekeningen voor Arnold de Vlaming van Outshoorn. In: *Caert-Thresoor* 2023-1.

Generale Missiven van Gouverneurs-Generaal en Raden aan Heren XVII der Verenigde Oostindische Compagnie. Uitgegeven door W. Ph. Coolhaas, Deel 1, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1960.

Jonge, J.H.J. de. 1870. *De Opkomst van het Nederlandsch gezag in Oost-Indië [...]*, deel 5, 's Gravenhage / Amsterdam: Martinus Nijhoff / Frederik Muller.

Knaap, G. 2007. *Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie: Comprehensive Atlas of the Dutch United East India Company*, deel II, Java en Madoera/Java and Madura, Voorburg: Asia Maior / Atlas Maior.

Roever, A. de, en B. Brommer. 2008. *Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, deel III, Indische Archipel en Oceanië*. Voorburg: Asia Maior / Atlas Maior.

Raben, R. 1993. Klein Holland in Azië. Ideologie en pragmatisme in de Nederlandse koloniale stedenbouw, 1600-1800. In: *Leidschrift* 9, 2, 1993: 44-63.

Raben, R. 1996. *Batavia and Colombo. The ethnic and spatial order of two colonial cities*. 1600-1800. Dissertatie Rijksuniversiteit Leiden 1996.

Schaik, A. van. 2020. *De kaart en 'het geschiet'. Floris Balthasars Beleg van Grave (1602) van nieuwskaart tot boekillustratie*. Masterscriptie UvA.

Zandvliet, K. 1989. Kartografie, Prins Marits en de Van Berckenrode's. In: *Prins Maurits' kaart van Rijnland en omliggend gebied door Floris Balthasar en zijn zoon Balthasar Florisz. van Berckenrode in 1614 getekend*. Alphen aan den Rijn: Canaletto, pp. 17-50.

Zandvliet, K. 1998. *Mapping for money. Maps, plans and topographical paintings and their role in Dutch overseas expansion during the 16th and 17th centuries*. Amsterdam: Batavian Lion International.

NOTEN

1 Dit artikel is deels gebaseerd op Brommer 2022.

2 Op 11 augustus 1639 wordt door de bewindhebbers aan 'Pierre du Brois van Rochelle' honderd gulden toegekend voor zijn 'affteyckeninge vande stadt Batavia' die hij aan de vergadering overhandigde. Zijn naam wordt meerdere malen als Du Brois gespeld. NI-HaNA_1.04.02 (hierna VOC) 232, scan 202. Een kaart van Batavia van de hand van 'Pierre du Bois', gedateerd 1638, hing in paleis Honselaersdijck. Zie verder Zandvliet 1989: 271, 273.

3 In eerste instantie ook door de huidige auteur, zie bijvoorbeeld Brommer 1988: 86.

4 Raben ziet de aanleg en groei van Batavia als 'doormodderen' maar dat lijkt bij nader inzien een onterechte kwalificatie. Raben 1993: 49. Zie ook Raben 1996.

5 Zie het themanummer van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, KNOB, 2003-4,5.

6 Zie hiervoor Brommer 2022.

7 Zie voor de periode 1621-1623 het Boek van Leningen, VOC 1078, scans 165 t/m 187.

8 Generale Missiven 1: 331.

9 VOC 1078, scan 170.

10 Zie voor de Nederlandse cartografie overzee Zandvliet 1998.

11 Zie Zandvliet 1989 voor personalia van Van Berckenrode. Ook Brommer 1992: 14-15.

12 Zie Brommer 2022, hoofdstuk 13.

13 Zandvliet 1998: 154, fig. 8.23/24. Lang geleden werd door de auteur een meetbrief van de hand van Van Berckenrode aangetroffen in het Notarieel Archief van het ANRI in Jakarta, maar vanwege ijzervraat was het stuk destijds al nauwelijks te raadplegen. Het bleek recentelijk dan ook onmogelijk scans te laten maken uit dit archiefstuk.

14 Brommer 2022, hoofdstuk 1.

15 Een rooimeester hield toezicht op de rooilijn van straten en huizen, op de bouw van nieuwe panden en de inspectie van de toestand van bestaande bouw.

16 De schilder Adriaan Minten die in de literatuur als mogelijke maker wordt genoemd was toen voor zover bekend nog geen maand in Batavia toen De

Carpentier vertrok. Zie verder Brommer 2022 hoofdstuk 19.

17 VOC 1096, scans 381 t/m 386. Zie Knaap 2007, blad 97-98 voor een volledige transcriptie.

18 Zandvliet 1989: 29. Voor een analyse van de nieuwskaart van Grave zie Van Schaik 2020.

19 Idem: 18-21.

20 VOC 1096, scan 390: 'Beschrijving en afteekeninge [van de] belegeringh der stad Batavia, No. 9.'

21 VOC 855, scan 212.

22 VOC 315, scan 76, brief bewindhebbers 25 oktober 1628

23 De rol als verstrekker van victualie voor de schepen, met name de retourvloot, bleef in de literatuur nogal onderbelicht. Batavia moest de retourvloten voor de gehele reis van voedsel voorzien totdat in 1652 een tussenstation aan de Kaap de Goede Hoop werd ingericht. Hierop zal dieper worden ingegaan in Brommer, B., 'Huysen en pedacken'. *De bouw van 17e-eeuws Batavia* (in voorbereiding).

24 VOC 315, scans 122 en 123, brief bewindhebbers 28 augustus 1629, VOC 315, scans 128 en 129, brief bewindhebbers 18 oktober 1629.

25 De Jonge 1870 5: 181. 'Hierneven gaet afteekeningh ende beschrijvingh daerbij Ued. zien zullen in wat forme geprojecteert wordt de stadt Battavia te vergrooten ende te fortificeeren, resolutie daerop nieyt genomen, maar wachte de goedkeuring van de bewindhebbers af.'

26 VOC 1099 scan 123: resolutie 17 oktober 1630: 'Frans Florisz. lantmeter wort 200 realen van 8en op sijn reekening. en verdiende gelden g'ordonneert.' Een eerdere betaling van 43:6 realen door gouverneur-generaal Specx op 22 maart 1630 lijkt verband te hebben met zijn missie naar Bantam begin van dat jaar.

27 In het projectvoorstel zullen zeker ook de standaardmaten van de grachten, kades en stoepen voor de huizenrijen zijn opgenomen. Meer hierover in de in noot 23 genoemde studie.

28 VOC 315, scan 384.

29 Zandvliet 1998: 273 noemt Pierre du Bois als landmeter in de periode 1632-1635. De referenties hiervoor werden (nog) niet teruggevonden. Zie voor Du Bois, Du Brois ook Brommer 2023.

AFRIKA-STUDIECENTRUM, UNIVERSITEIT LEIDEN

• JOS DAMEN •

Deze rubriek beschrijft kaartenverzamelingen in Nederland respectievelijk kaartenverzamelingen met veel Nederlands materiaal.

Tips: Reinout Klaarenbeek
E-mail: r.klaarenbeek@vu.nl

1 Pieter de la Courtgebouw in Leiden, de huidige standplaats van het Afrika-Studiecentrum. Foto: Tubantia (Wikimedia).

ADRES EN CONTACTGEGEVENS

BIBLIOTHEEK VAN HET AFRIKA-STUDIECENTRUM
Bezoekadres: Wassenaarseweg 52, 2333 AK Leiden (tot halverwege 2024)
Postadres: Postbus 9555, 2300 RB Leiden
Telefoonnummer: +31 (0)71 5273354
E-mailadres: asclibrary@ascleiden.nl
Website: www.ascleiden.nl

Toegankelijkheid

De bibliotheek van het Afrika-Studiecentrum is momenteel ondergebracht in het Pieter de la Courtgebouw in Leiden. Toegang tot de bibliotheek is gratis. Voor een lenerspas is legitimatie vereist. De bibliotheek van het Afrika-Studiecentrum is op werkdagen geopend van 9.00 tot 17.00. Halverwege 2024 verhuist het Afrika-Studiecentrum en zijn bibliotheek naar Cluster-Zuid aan de Witte Singel in Leiden, waar het samen met de *Middle Eastern Library* buurman wordt van de Leidse Universiteitsbibliotheek. Op dit moment zijn ca. 250 kaarten te vinden via de catalogus van de Universiteit Leiden, en meer dan 500 in een PDF-bestand (links naar beiden zijn te vinden op de webpagina www.ascleiden.nl/content/maps). In de toekomst zal de collectie eenduidig voor het publiek toegankelijk worden gemaakt.

Omvang en profiel

In 1947 werd het Afrika-Instituut opgericht door een aantal invloedrijke Nederlanders: de Rotterdamse zakenman K.P. van der Mandele, de jurist F.M. baron van Asbeck en P.J. Idenburg, secretaris van de Rijksuniversiteit Leiden. Zij zagen na het "verlies" van Indonesië de Afrikaanse landen als interessante nieuwe handelspartners, maar beseften dat de kennis van Afrika in Nederland onvoldoende was. Het Afrika-Instituut diende die kennis met een goede bibliotheek en publicaties op een hoger niveau te brengen. In 1958 splitste de "handelstak" van het Afrika-Instituut zich af, verhuisde naar Rotterdam en werd het latere NABC (Netherlands-African Business Council). De onderzoeksafdeling bleef met de bibliotheek in Leiden en werd een aparte Stichting Afrika-Studiecentrum (ASCL). In 2016

werd het Afrika-Studiecentrum een Interfacultair Instituut van de Universiteit Leiden, met behoud van de eigen bibliotheek. De bibliotheek van het ASCL biedt toegang tot een grote diversiteit aan informatie over Afrika. Naast meer dan honderdduizend boeken heeft de bibliotheek vijftienghonderd films uit en over Afrika. Verder verzamelt het ASCL wetenschappelijke Afrika-tijdschriften, zowel in digitale als in papieren vorm. In de uitgebreide online-collectie van het Afrika-Studiecentrum zitten zowel kranten als artikelen en foto's. Ook bezit de bibliotheek een tiental archieven van Afrika-onderzoekers. Via onder meer webdossiers geeft de bibliotheek overzichten van speciale thema's en onderwerpen. De collectie kaarten bestaat thans uit zo'n zeshonderd kaarten en vijftig atlassen. Het zijn vrijwel allemaal moderne kaarten en atlassen van Afrika. Door zijn specifieke geografische invalshoek heeft de kaartencollectie tal van in Nederland unieke kaarten, waaronder stadsplattegronden van Afrikaanse steden (de plattegrond van Bobo Diaoulaso in Burkina Faso is naar 't schijnt wereldwijd zelfs in geen enkele andere bibliotheek beschikbaar!) en grootschalige topografische- en thematische kaarten. Onder de thematische kaarten bevinden zich bijvoorbeeld gedetailleerde bodemkaarten, kaarten die het Nigeriaanse rechtbanksysteem weergeven en kaarten van bevrijdingsbewegingen. Een deel van de kaarten komt uit nalatenschappen en giften, en een ander deel was ondersteunend aan veldreizen van de onderzoekers van het ASCL. Bij het veldwerk werden door de onderzoekers zelf ook kaarten vervaardigd, waaronder kaarten op antropologisch of linguïstisch gebied.

Hier volgen twee voorbeelden ter illustratie. Als eerste een kleine kaart van Eritrea (70 bij 50 cm), *Eritrea Physical Features Map*, die rond 1970 is uitgegeven door het Eritrean Liberation Front in Beiroet (Libanon), op het hoogtepunt van de oorlog tussen Ethiopië en Eritrea. In de linkerbenedenhoek staat groot de naam van het Eritrean Liberation Front, die ook duizende keren in lichtblauwe kleur over de gehele kaart is gedrukt. Het land Eritrea staat hier als politieke wens weergegeven, en het bijzondere is dat de uiteindelijk overeengekomen grens praktisch gelijk is aan wat hier staat afgebeeld. De gebruikssporen doen vermoeden dat de kaart tijdens de strijd is gebruikt. De tweede is een unieke manuscriptkaart van Belgisch Congo getekend en ingekleurd door het Nederlandse talenwonder Jan Knappert uit 1950. De kaart die getiteld is *Volkenkundige kaart Belgisch Congo en Ruanda Urundi* toont de ligging van verschillende stammen of taalgebieden in de huidige Democratische Republiek Congo. Zijn intrigerende achtergrond is beschreven door Inge van Hulle in het recent (2022) verschenen *Maps that Made History. 1000 years of world history in 100 old maps*. Een kaartcollectie is een weerspiegeling van zijn tijd. Daarom kan een deel van de kaartcollectie van het ASCL zonder aarzeling een koloniale collectie genoemd worden, met veel kaarten die zijn gedrukt in Londen (War Office) en Parijs (Ministère de la France Outre-Mer). Uit de periode na 1960 komt een meer divers beeld naar voren. Dan zien we ook in Afrika gedrukte kaarten zoals uit Lusaka (Ministry of Land and Mines), Addis Abeba, Nairobi, Tananarive, Lagos, Rabat, Entebbe en Khartoem.

Website & Wikimedia Commons

De website van het Afrika-Studiecentrum biedt toegang tot de beschrijvingen van de kaarten in de catalogus van de Universiteit Leiden en tot een PDF-bestand. Verder is hier een link te vinden naar een handvol kaarten uit de eigen collectie die het ASCL via Wikimedia Commons open onder een vrije licentie kan aanbieden: [https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Maps_from_the_African_Studies_Centre_\(Leiden\)](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Maps_from_the_African_Studies_Centre_(Leiden))

2

3

4

2 Eritrea. *A physical feature map*, ca. 1970 (Coll. ASC Leiden, Hc7893).

3 Volkenkundige kaart Belgisch Congo en Ruanda Urundi, door Jan Knappert, ca. 1950 (Coll. ASC Leiden AFRIKA L E 3).

4 Ville de Bobo-Dioulasso, dressé par la Direction du cadastre de Haute-Volta, ca. 1950 (Collectie ASC Leiden, AFRIKA Hc 9043:2).

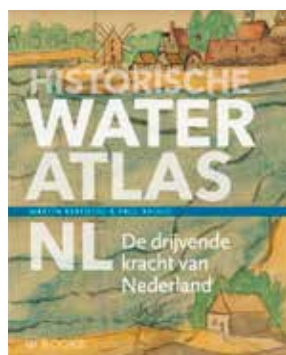
RECENSIES

Inzendingen voor deze rubriek kunnen gestuurd worden aan Ron Guleij

E-mail: ron.guleij@nationaalarchief.nl

Historische wateratlas van Nederland

DE DRIJVENDE KRACHT VAN NEDERLAND

HISTORISCHE WATERATLAS VAN NEDERLAND - DE DRIJVENDE KRACHT VAN NEDERLAND

☞ Martin Berendse en Paul Brood
 ☞ Zwolle WBOOKS 2022.
 ☞ Gebonden, 224 p: ill. in kleur
 ☞ ISBN 9789462585072
 ☞ Prijs € 39,95

Enige tijd geleden is er wederom een prachtig werk verschenen van het duo Berendse en Brood. De vierde atlas in de reeks *Historische atlas NL*, met als hoofdthema water. De atlas brengt de eeuwenlange worsteling van de Nederlanders met het water voor het voetlicht. De prachtige afbeeldingen waaronder veel historisch (kaart) materiaal, maken duidelijk dat Nederland de grootste rivierdelta is van West-Europa, een feit waar we wel eens wat vaker stil bij mogen staan. In dit laaggelegen gebied tussen bergen en de zee speelden geografische factoren duizenden jaren lang een cruciale rol bij de totstandkoming van deze lage landen aan de zee. Ook deze natuurlijke omstandigheden zijn, naast streekgebonden en/of politieke invloeden en de invloed van steden (die aan de orde kwamen in de eerste drie delen van de reeks) onderdelen van de wordingsgeschiedenis van Nederland. De atlas laat zien dat Nederland geografisch gezien heel jong en de geschiedenis heel bijzonder is. Als rode draad dit keer Nederland en het water – in de ruimste zin van het woord. Niet alleen zeewater, ook de rivieren, het grondwater en de recente klimaatveranderingen hebben hun invloed op deze delta.

De atlas heeft een duidelijke opbouw en is opgedeeld in vijf hoofdstukken waarbij Brood en Berendse noord, west, zuid en oost evenredig aan bod laten komen. Daarnaast worden de onderwerpen naar chronologie behandeld, linksboven staat het tijdvak of het jaartal, zodat in een oogopslag te zien is waar we ons bevinden in de tijd. Hoofdstuk 1, dat handelt over terpen, dijken en veenderijen achter de duinen begint met de oertijd. Het laatste hoofdstuk 'De kustlijn weer gesloten' eindigt met 'Samenwerken met het water', waarin in het kort de lijn naar de toekomst doorgetrokken wordt. Heeft de grootste delta van West-Europa overlevingskansen?

We bladeren verder en zien, net als bij de vorige delen een mooie bladspiegel.

De vormgeving is net als bij de eerder verschenen delen, helder en overzichtelijk, met voor elk hoofdstuk een eigen kleur. Het illustratiemateriaal is prachtig, en sluit naadloos aan bij de tekst, en versterken het verhaal over de wordingsgeschiedenis van Nederland. Heel oude manuscriptkaarten en heel moderne overzichts(lucht)foto's schetsen een goed beeld van het veranderende Nederland en hoe we ons door de eeuwen heen hebben verhouden met het water.

In heldere taal is te lezen hoe de ontwikkeling van Nederland in zijn werk ging. Het was een samenloop van de al eerder genoemde geografische omstandigheden, samen met aanpassingsvermogen, technisch vernuft en organisatietalent. Oude mythen worden op frisse verhelderende wijze ontkracht. Wat heeft Frederik de Grote met Hollands waterbeheer te maken? In deze atlas wordt dit mysterie ontrafeld. Voor het eerst leest ondergetekende het woord watererfgoed. Het gaat over wakers, slapers en dromers. Het begrip molen wordt van alle kanten door de auteurs belicht: door wind maalden de molens het land droog, in het westen van Nederland, maar in het oostelijke deel daarentegen zette het water het molenrad in beweging en leverde juist energie. Stukken Nederland werden verzwoegen door de zee, waaronder een deel van het plaatsje Egmond. Een spectaculaire afbeelding van de kerk na de storm in 1741 laat dit duidelijk zien. In een ander hoofdstuk komen onder andere de Waddeneilanden aan de orde. Hoeveel waren het er werkelijk? Lees het maar. Hopelijk breiden de auteurs de reeks *Historische atlas NL* uit met nog eens tien delen, want er zijn ongetwijfeld nog meer onderwerpen te verzinnen om toe te voegen aan deze prachtige reeks.

ESTER SMIT

Kaarten die geschiedenis schreven

1000 JAAR WERELDGESCHIEDENIS IN 100 OUDE KAARTEN

KAARTEN DIE GESCHIEDENIS SCHREVEN: 1000 JAAR WERELDGESCHIEDENIS IN 100 OUDE KAARTEN

- ☛ Martijn Storms
- ☛ Telt: Lannoo, 2022
- ☛ Geb, 416 p.
- ☛ ISBN: 9789401485296
- ☛ Prijs €79,-

Wederom is er een fraai 'collectieboek' verschenen, ditmaal staan de collecties van de Universitaire Bibliotheken Leiden (UBL) aan de basis. Auteur Martijn Storms is conservator bij de UBL, waar hij de collectie Bodel Nijenhuis, de kaartverzamelingen van het Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT) en Koninklijk Instituut van Taal-, land- en Volkenkunde (KITLV) onder zijn hoede heeft. Storms werd bijgestaan door een vijftal aan de universiteit verbonden redactieleden.

Dit boek bouwt verder op het succes-concept van uitgeverij Lannoo. Lannoo gaf eerder de *Geschiedenis van Nederland in 100 oude kaarten* (en een Belgische variant daarvan) uit. Een keur aan experts uit binnen- en buitenland hebben een bijdrage geleverd.

In honderd verhalen trekt de wereldgeschiedenis vanaf het jaar 800 aan je voorbij, ondersteund door heel divers en fraai kaartmateriaal. Een enkele keer wordt gebruik gemaakt van

kaarten en foto's uit een collectie elders om het verhaal beter te kunnen duiden. In sommige gevallen staan de kaarten centraal in het verhaal en in andere gevallen slechts zijdelings. De inhoud wordt weergegeven door een tijdlijn die de honderd momenten in de geschiedenis in de vorm van kaarten en atlanten weergeeft. Het leuke van deze opzet is dat je af en toe een verhaal tot je kunt nemen, naar gelang je interesse en de tijd die je beschikbaar hebt. Ik betrap mijzelf erop dat ik voor de meest verrassende verhalen en kaarten in de latere periode terecht kwam.

Bij het verschijnen van zoveel publicaties in de hoek van de historische cartografie zou je denken dat de koek wel een keer op raakt. Inderdaad signaleert de oplettende lezer hier en daar wat overlap met eerder verschenen publicaties. Daar staat tegenover dat er ook weer veel onbekende juweeltjes van verhalen in samenhang met kaarten de revue passeren. Zoals eerder gezegd vond

ik een aantal twintigste-eeuwse kaarten heel verrassend en soms ook indringend. Bijvoorbeeld een kaart van de fosfaatmijn van Santa Barbara op Curaçao uit 1913 over de geschiedenis van de start van de grootschalig mijnbouw aldaar. Dit geldt ook enkele kaarten uit 1940 met daarachter het indringende verhaal van het SS-plan voor de Joodse Getto in Warschau.

Het boek is smaakvol uitgegeven en leest prettig. De literatuur wordt per essay of zo men wil kaart opgesomd, wat wel praktisch is. Dit boek is groot en zwaar en voor zijn 79 euro op dat vlak alleen al waar voor je geld. Van het boek verscheen tegelijkertijd een Engelse editie getiteld *Maps That Made History*, niet te verwarren met *Maps that made History* van Lez Smart die heeft geput uit de kaart collecties van National Archives en The British Library

RON GULEIJ

ATLANTIKWALL IN KAART: BUNKERS EN BEZETTING IN ZUID-HOLLAND

- ☛ Arthur van Beveren, Jeroen Rijpsma
- ☛ Rijpsma
- ☛ Hardcover 328p.
- ☛ ISBN: 9789078012092
- ☛ Prijs €49,95

Atlantikwall in kaart

BUNKERS EN BEZETTING IN ZUID-HOLLAND

In *Atlantikwall in kaart* wordt de Duitse kustverdediging tijdens de Tweede Wereldoorlog in breed perspectief uitgelegd aan de hand van (militaire) kaarten. De kaart op de cover doet direct vermoeden dat we hier met een specialistisch onderwerp en specifieke kaarten en tekeningen van doen hebben. Het betreft een fragment van een zogenaamd 'Artilleristisch Feuerplan: een overzicht van landmacht- en marine batterijen en hun schootsvelden in de vesting Hoek van Holland en op Voorne met ingetekende vaste vuurpunten'. Wie ontmoedigd raakt door deze terminologie kan ik geruststellen: het is ondanks de vele technische termen en kaarten een toegankelijk geschreven boek over de Duitse kustverdediging, bunkerbouw, nasleep en vele andere relevante thema's. Er is een verklarende afkortingen- en woordenlijst voor wie even het spoor bijster raakt. Naast tekst

betreffende de thema's, geven gekleurde pagina's uitleg over de kaarten. Op die manier is het boek ook via twee 'sporen' te lezen. Een selectie van foto's van veelal Duitse militairen in het terrein maken het verhaal beeldend.

De Atlantikwall was primair bedoeld voor het verdedigen van de westgrens (veelal kust) van nazi-Duitsland. Het betrof niet alleen bunkers, maar ook loopgraven en gevechtsoptellingen in het veld. Om dit gigantische project te plannen en te realiseren maakten de Duitsers gebruik van duizenden kaarten en plattegronden en technische tekeningen. *Atlantikwall in kaart* beperkt zich tot Zuid-Holland. Die provincie stond vanwege zijn strategisch belang model voor de rest van Nederland. De Nieuwe Waterweg naar de Rotterdamse haven, diverse kleinere havens en Den Haag als bestuurscentrum waren de te verdedigen objecten.

In het boek is er ook aandacht voor het feit dat burgers erg hebben geleden onder de militaire aanwezigheid. Bedrijven en woningen moesten wijken vanwege bunkerbouw, inundaties of een vrij schootsveld en tienduizenden mensen werden verplicht geëvacueerd. Na de bevrijding trof men overal verwoesting aan.

Veel originele kaarten hebben een groot formaat zodat in het boek uitsneden zijn gebruikt, waarbij soms de legenda of het cartouche niet meer zichtbaar zijn. Ook zijn uitsneden vergroot om de lezer visueel zoveel mogelijk tegemoet te komen. Een formele bibliografische beschrijving van de kaarten ontbreekt. Wat verder opvalt is het ontbreken van een consequente verwijzing op het niveau van archief/collectie en bestanddeelnummer bij de kaarten en foto's.

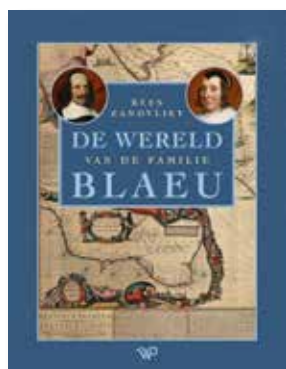
Dat het onderwerp in de belangstelling staat van velen is niet helemaal verrassend. Toen het zogenaamde 'bunkerarchief' (toegang 2.13.167) in 2008 werd overgebracht naar het Nationaal Archief behoorde het lange tijd tot de meest geraadpleegde archieven.

Dit boek verraad veel kennis en passie voor het onderwerp. Veel archieven en (particuliere) collecties zijn geraadpleegd; de auteurs spreken van honderden uren onderzoek.

Het boek leest prettig, is goed vormgegeven en op zwaar papier uitgegeven. Een belangrijke publicatie en een must voor de liefhebber.

RON GULEIJ

De wereld van de familie Blaeu

DE WERELD VAN DE FAMILIE BLAEU

- 🕒 Kees Zandvliet
- 📍 Zutphen, De Walburg Pers, 2022.
- 📖 381 p.
- 📖 ISBN 9789462499416
- 💰 Prijs € 49,99

In 1952 publiceerde mr. H. de la Fontaine Verwey, directeur van de Amsterdamse universiteitsbibliotheek, een artikel in het tijdschrift *Amstelodamum*, getiteld 'De Spaanse uitgave van de atlas van Blaeu'. Een verzuchting bij dat artikel in een noot luidt: "Een uitvoerige monographie over de Blaeu's zou in een dringende behoefte voorzien." Hoeveel De la Fontaine Verwey daarna ook nog over de uitgaven van Blaeu heeft geschreven, een uitvoerige monografie is hem in de pen blijven steken.

Eind november 2022 – zeventig jaar later dus – verscheen bij uitgeverij De Walburgers *De wereld van de familie Blaeu*, een omvangrijk boek over de kaartenmakersfamilie Blaeu. Het werd geschreven door prof. dr Kees Zandvliet, voormalig hoofd van de Afdeling Kaarten en Tekeningen bij het Nationaal Archief en inmiddels emeritus hoogleraar Geschiedenis aan de UvA.

De naam Blaeu is bekend gebleven, de beroemde atlassen gelden als de mooiste boeken uit de zeventiende eeuw – en toch duurde het zo lang vóórdat dit boek verscheen. En dan: wat is eigenlijk in de loop van al die jaren bekend geworden over deze illustere lieden? Steeds meer,

zoveel is duidelijk. Kees Zandvliet verzamelde ongelooflijk veel nieuwe gegevens en bracht die samen met verspreid gepubliceerde onderzoeksresultaten van anderen. Aldus creëerde hij een overzichtswerk dat alleen al verdiende te worden geschreven omdat 'Blaeu' een eigen venster in de canon heeft. Bovendien is het in 2023 driehonderdvijftig jaar geleden dat Joan Blaeu overleed. Het mooie is dat het boek ingaat op veel meer dan alleen de bekende vader Willem en zoon Joan Blaeu. Ook andere familieleden, verwanten en nakomelingen krijgen de nodige aandacht. Bovendien behandelt Zandvliet ook enkele befaamde contemporaine verzamelaars van de producten uit het huis Blaeu.

Het geheel is solide, aantrekkelijk en smaakvol uitgevoerd, bevat uiteraard talrijke illustraties en is voorzien van degelijke bijlagen in de vorm van een uitvoerige stamboom van de familie Blaeu alsmede een overzicht van hun relaties, notenapparaat, literatuurlijst en een register op persoons- en plaatsnamen. Is er dan niets op aan te merken? Dat het boek pas zeventig jaar ná de verzuchting van Herman de la Fontaine Verwey verschijnt moeten we Zandvliet

niet aanrekenen. Het is mooi dat het er is! Maar het is vreemd dat bij de gebruikte literatuur geen melding wordt gemaakt van de aan Blaeu gewijde delen van *Koeman's Atlantes Neerlandici*, zoals die sinds het jaar 2000 door Peter van der Krogt na uitgebreid, nieuw onderzoek zijn gepubliceerd. Ook de bronnenuitgave (zes delen) over de atlas Blaeu van der Hem en het boek van Erlend de Groot ontbreken in de literatuurlijst (terwijl er wel naar wordt verwezen, zie bijvoorbeeld noot 298 en 302, op blz. 344). Dat laat uiteraard onverlet dat Zandvliet een prachtboek heeft afgeleverd dat geen geïnteresseerde in de historische kartografie zich zou moeten laten ontsnappen.

REINDER STORM

VARIA CARTOGRAPHICA

Inzendingen voor deze rubriek kunnen gestuurd worden aan Ester Smit

E-mail: avontuurnetgeschiedenis@gmail.com

Slavenhandel interactief in beeld

Op 27 juni jl. heeft het Zeeuws Archief een nieuwe website over de MCC-reizen gelanceerd. De MCC (Middelburgse Commercie Compagnie die functioneerde van 1720-1889) was verantwoordelijk voor meer dan honderd trans-Atlantische scheepstransporten met tot slaaf gemaakte mensen, om te worden verkocht in het Caribisch gebied. De site maakt gedigitaliseerde archieven waar sporen van mensenhandel zijn terug te vinden toegankelijk, doorzoekbaar en vindbaar.

Met de knop 'naar de kaart' wordt een kaart zichtbaar die de reizen van alle handelsschepen van de MCC uit Zeeland in beeld brengt. Rechtsboven bevindt zich een knop met legenda. Onderaan is een tijdbalk zichtbaar,

die jaar voor jaar in de tijd opschuift. Boven de jaartallen is in een grafiek de hoeveelheid scheepsreizen te zien. Door de kaart wordt duidelijk dat de transporten in het Caribisch gebied meerdere havens aandeden. De blauwe lijn geeft de trans-Atlantische reizen weer, de oranje de overige reizen. Iedere reis is voorzien van een symbool in een cirkel, dat staat voor een schip en wat het vervoerde. Rond 1730 zijn er dubbele cirkels zichtbaar, waarvan sommigen zijn voorzien is van een ketting. Laten we daar eens op klikken.

Een scherm klap open en we zien dat het inderdaad gaat om een slavenschip. Reistijden, bestemmingen, namen van bemanningsleden en aantal tot slaafgemaakten staan in de

linker kolom. Onderaan zijn de bijbehorende archiefstukken te downloaden, zoals instructies voor de kapitein, logboeken of handelsboeken waar het handelswaar staat beschreven: ivoor, goud en mensen. De website behelst niet alleen een kaart, maar ook heel veel gegevens die uitnodigen voor onderzoek; de namen van de schepen, de personen betrokken bij de MCC en een uitleg over de geschiedenis van de MCC. De site leert ons dat de MCC in vele producten handelde en toont de vele facetten van de handel in mensen, een zwarte bladzijde in de geschiedenis.

Kijk op: slavenhandel.mcc.nl

Schermafdruk van slavenhandel.mcc.nl, door het Zeeuws Archief. Handelsactiviteiten in 1762. Aan de logo's te zien voeren er dat jaar zeven transporten met mensen die tot slaaf waren gemaakt (Zeeuws Archief, slavenhandel.mcc.nl, schermafdruk).

CURSUS HISTORISCHE CARTOGRAFIE IN VOGELVLUCHT 2023

Oude kaarten zijn tijdgebonden uitdrukkingen. Zonder kennis van hun context vertellen ze niet het volledige verhaal. Dat volledige verhaal is niet alleen tijdgebonden, maar ook actueel. Een kaart van vroeger verschaft historisch inzicht in het heden. Het raakvlak van de historische kartografie met andere vakgebieden en wetenschappen is bovendien groot. Toen er nog geen luchtfoto's werden gemaakt en de GPS nog niet was uitgevonden, was men toch in staat een geslaagd beeld van de omgeving en zelfs van de wereld te maken. Hoe? Dat komt u te weten in de cursus "Historische kartografie in vogelvlucht" bij het Allard Pierson van de Universiteit van Amsterdam. Tijdens deze cursus wordt U ook in de gelegenheid gesteld originele kaarten en atlanten uit de Allard Pierson collectie te zien.

Waar: Allard Pierson, Universiteit van Amsterdam, Oude Turfmarkt 129 (100 m van metrostation Rokin)

Wanneer: op woensdagen van 11 oktober – 22 november 2023, 13.00 - 16.00 u

Schrijf u in via: <https://allardpierson.nl/events/basiscursus-historische-cartografie/>

Foto Peter van der Krogt.

Ukrainae pars quae Kiovia Palatinatus Vulgo dicitur. Guillaume de Beaulieu. Amsterdam: Joan Blaeu, ca. 1659-1672 (Universiteitsbibliotheek Leiden, collectie Bodel Nijenhuis, inventarisnummer: COLLBN Port 163 N 117).

Leren lezen van oude kaarten

In de reeks kaarthistorie verschijnt het handboek *Oude kaarten lezen*. Hoe moeten we oude kaarten eigenlijk doorgronden? Kunnen we de inhoud en achtergronden duiden? In het naslagwerk komen de meeste belangrijke kartografen, uitgevers en instanties aan bod. De boekpresentatie gaat door op woensdagavond 27 september in de Doelenzaal van de Universiteitsbibliotheek Amsterdam. Houdt de websites in de gaten.

Oekraïne op historische kaarten

De Universiteitsbibliotheek in Leiden heeft een selectie gemaakt uit 600 kaarten

van Oekraïne voor de digitale tentoonstelling. De kaarten behoren tot de Bodel Nijenhuis en de Steegh/Theunissencollectie. De tentoonstelling is opgebouwd uit zes tijdvakken die ondergebracht zijn in een eigen tabblad: van Rus' tot de Grote Patriottische oorlog. Door op de tab te klikken verschijnen de kaarten met een korte uitleg over de periode op het scherm. De Leidse universiteit heeft in willen spelen op de actualiteit. De tentoonstelling is Engelstalig en in het Oekraïens. Voor de liefhebber zijn de kaarten in mooie resolutie te downloaden.

Kijk verder op:

<https://webpresentations.universiteit leiden.nl/s/borderlands/>

Tentoonstelling Design Museum

Het Design Museum in Den Bosch vertelt het verhaal over onze wereld in tweehonderdvijftig kaarten. Door deze kaarten wordt de geschiedenis van de moderne tijd zichtbaar gemaakt. John Steegh en Harrie Theunissen zijn twee gepassioneerde verzamelaars die in veertig jaar meer dan 19.000 kaarten en 2.500 atlanten verzamelden. In 2021 schonken zij hun bijzondere collectie aan de Universiteit Leiden. De collectie is een waardevolle toevoeging, want aangenomen wordt dat dit een van de meest omvangrijke particuliere kaartverzamelingen in Nederland is. De tentoonstelling is een samenwerking tussen

de Leidse universiteit en het Bossche Design Museum. De selectie van tweehonderdvijftig kaarten vertellen het verhaal van de moderne wereld, waarin mensen praktisch reageerden, door inwoners van West-Berlijn van hun behoeften voorzien door middel van luchtbrug, maar ook wrede, zoals de SS-commandant, die in 1939 in een paar lijnen op de plattegrond van Warschau de plaats van het Joodse getto intekende en daarmee het lot bezegelde van duizenden slachtoffers, of het tragische verhaal van een plan tot dijkverbeteringen in Zeeland, twee dagen voor de Watersnoodramp in 1953.

De papieren kaarten die worden getoond zijn een herinnering aan hoe we de wereld bekeken.

Wanneer: vanaf 23 september 2023 tot en met 28 januari 2024

Waar: Design Museum Den Bosch, De Mortel 4, 10 minuten lopen vanaf het station.

Toegang: € 12,-; MJK gratis

Meer informatie: www.designmuseum.nl

NIEUWE LITERATUUR *en facsimile-uitgaven*

Samengesteld door
Peter van der Krogt en
Martijn Storms

E-mail: peter@vanderkrogt.net
m.storms@library.leidenuniv.nl

A
Alexander, Isabella, *Copyright and Cartography. History, Law, and the Circulation of Geographical Knowledge*. London: Hart Publishing, 2023. – ISBN 9781509958337.

B
Bartos-Elekes, Zsombor, 'Digital tools concerning the analysis of maps representing Hungary and Transylvania (1683–1711)'. *e-Perimetron* 18, 2 (2023): 88–99. – Bespreekt o.a. de kaarten uitgegeven door Visscher en De Wit.

Brink, Lowie, 'Antillianisering van de schoolwandkaarten. Met dank aan de fraters en dr. Krafft'. *De Boekenwereld* 39 (2023), 2: 56–65.

Brown, Kevin J., *Historische kaarten. Een reis door de tijd*. Noordwijkerhout: REBO, 2021. – ISBN 9789036644143. – 240 blz. – €29,99.

D
Delft, Marieke van, 'Carel Leonhard Brinkman (1820–1881)'. *Caert-Thresoor* 42, 3 (2023): 25–26.

E
Egmond, Marco van, 'Maps with a Message: Charting, Interpreting, and Disseminating of Knowledge about Missionary Cartography (c. 1850–1950)'. *e-Perimetron* 18, 2 (2023): 46–61.

K
Kranenburg, Ronald, 'Een pijnlijk verhaal.' [Uit het KNAG-archief 2; over de kaart 'Onze nederzetting te Djambi']. *Geografie* 32 (2023), 6: 37. – Betreft de Midden-Sumatra-expeditie in 1877–1879]

Krogt, Peter van der, 'Maps of the United Kingdom of the Netherlands'. *Maps in History* 76 (May 2023): 27–30.

Krogt, Peter van der, 'Een kaart als poststuk: Een 'vuile' kaart van Bohemen uit 1745'. *Caert-Thresoor* 42, 3 (2023): 10–15.

L
Lois, Carla, *Sketch Maps: Drawing the Geographical Imagination* [Brill Research Perspectives in Map History [5]]. Leiden: Brill, 2023. – ISBN 9789004543676 – 108 blz. – €76,30 [ook verkrijgbaar als e-book].

M
Muntjewerff, Henk, 'Speurtocht naar Alexander de Lavaux, landmeter en ingenieur'. *Wi Rutu: Tijdschrift voor Surinaamse Genealogie* 23, 2 (juli 2023), 27–34.

O
Ormeling, Ferjan, 'De Kadastrale overzichtskaart der Afdeeling Batavia uit 1878'. *Caert-Thresoor* 42, 3 (2023): 16–24.

P
Pápay, Gyula, 'Mercator's Geometric Method in the Construction of His Projection from 1569'. *Kartographische Nachrichten / KN: Journal of Cartography and Geographic Information* 72, no. 4 (2022): 261–267.

S
Seville, Adrian, Thierry Dupaulis & Geert H. Bekkering, *Playing with Maps: Cartographic Games in Western Culture*. Leiden: Brill, 2023.
Smeets, Astrid, 'Een unieke kaart van het beleg van Maastricht.' In: Luc Panhuysen e.a., *Maastricht 1673. De Zonnekoning veroverd de stad*. Zwolle: Waanders, 2023: 36–41.
Smeets, Astrid, 'John Scott, een avontuurlijke cartograaf en oplichter.' In: Luc Panhuysen e.a., *Maastricht 1673. De Zonnekoning veroverd de stad*. Zwolle: Waanders, 2023: 69–71.
Storm, Reinder, 'Carel Frederik Stemler: Een unieke atlas in de collectie van het KNAG – of niet?' *Caert-Thresoor* 42, 3 (2023): 4–9.

V
Van Duzer, Chet, *Frames that Speak. Cartouches on Early Modern Maps*. [Mapping the Past 2]. Leiden: Brill, 2023. – ISBN 9789004505186. – 254 blz. – €130,- Ook verkrijgbaar als open access e-book: <https://brill.com/display/title/61494>.

W
Werner, Jan, & Reinder Storm, 'Collecties Nederlandse kaarten: Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap'. *Caert-Thresoor* 42, 3 (2023): 27–28.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

e-Perimtron 18,2 (2023)

On-line tijdschrift: <http://www.e-perimtron.org>

Egmond, Marco van, 'Maps with a Message: Charting, Interpreting, and Disseminating of Knowledge about Missionary Cartography (c. 1850-1950)' (blz. 46-61).

Zentai, László, & Edina Hajdú, 'Exploring intentional distortions in Cold War era tourist maps' (blz. 62-72).

Liu, Danyun, Khoi N. Vu, & Andrea Nanetti, 'Information Visualisation Tools to Explore Fra Mauro's World Map (dated 1460 CE)' (blz. 73-87).

Bartos-Elekes, Zsombor, 'Digital tools concerning the analysis of maps representing Hungary and Transylvania (1683-1711)' (blz. 88-99).

De Hollandse Cirkel 25,2 (juni 2023)

Informatie: <https://www.hollandsecirkel.nl/>

Klaasse, Zacharias, 'Het Kadaster in Noord-Brabant' (blz. 41-48).

Meer, Ad van der, 'De Geodetische Boog van Struve' (blz. 49-55).

Stehouwer, Jan, 'Krayenhoff en de Instructie voor de Géographische Ingenieurs (3)' (blz. 56-66).

Klaasse, Zacharias, 'De bewaarder van het kadaster en de openbare registers, maar hij bewaarde méér!' (blz. 67-70).

IMCoS Map Journal 173 (juni 2023)

Informatie: <https://www.imcos.org/journals/>

McGuirk, Don, 'A Centennial Remembrance of the Hitherto Unknown Planisphere: The Contarini-Roselli World map of 1506' (blz. 7-15).

Brown, Wesley A., 'The Revolutionary Cartography of Hal Shelton: Shaded relief, natural colour, and ski area mapping' (blz. 18-31).

Bordelon, Julia, 'Of Maps and Men: Shaping Texas' Sabine River boundary, 1803-1841' (blz. 32-44).

Maps in History 76 (mei 2023)

Informatie: <https://www.bimcc.org/newsletters>

Renteux, Jean-Pierre, & Pierre Dumolin, 'Pieter Pourbus, Master of Maps: Excursion of the Brussels Map Circle to Bruges on 4 March 2023' (blz. 11-23).

Renteux, Jean-Pierre, 'Les atlas de Louis XIV [The Atlases of Louis XIV]' (blz. 24-26).

Krogt, Peter van der, 'Maps of the United Kingdom of the Netherlands' (blz. 27-30).

The Portolan 116 (Spring 2023)

Informatie: <https://washmapsociety.wildapricot.org/about-the-portolan>

Mingus, Matthew D., 'Emil Meynen, Operation DUSTBIN, and the Remapping of a Defeated Germany' (blz. 8-19).

King, Robert J., 'No finer and better strait in the world': Ferdinand Magellan and his Strait' (blz. 20-32).

Shauger, Fredric, 'Hiding in Plain Sight: The Woodcutter of the World Maps in the Ulm Edition of Ptolemy, Martin Waldseemüller's Map of 1507, and the 1520 Map by Peter Apian' (blz. 33-44).

Halfjaarlijkse veiling van boeken, manuscripten en grafiek **mei en november**

met o.a. Nederlandse en buitenlandse kartografie,
topografie en geschiedenis

BUBB KUYPER

VEILINGEN BOEKEN, MANUSCRIPTEN & KUNST

Kenaupark 30 • 2011 MT Haarlem
tel. 023 5323986 • info@bubbkuiper.com

veilingdata en online catalogi op
www.bubbkuiper.com

PARIS MAP-FAIR

MAPS, ATLASES, GLOBES & VIEWS

Saturday 4 november 2023

11AM - 6 PM

Hôtel Ambassador - Paris - France

www.mapfair.com

Friday night welcome-cocktail
free for Caert Thresoor readers !

W BOOKS

Voor de
liefhebber
van historische
cartografie

Oude kaarten lezen maakt de lezer wegwijz in de fascinerende wereld van de oude kaarten en de historische cartografie. Sprekende voorbeelden lichten de belangrijkste onderdelen en facetten van oude kaarten toe en laten zien hoe je hun inhoud en achterliggende context kan doorgronden. Het boek helpt een breed publiek van verzamelaars en liefhebbers tot onderzoekers, conservators en studenten bij de interpretatie van oude kaarten en spoort aan om zelf aan de slag te gaan. Het handboek is het eerste deel in de nieuwe reeks Kaarthistorie.

In samenwerking met Stichting
Explokaart, Allard Pierson
Auteurs: Bram Vannieuwenhuijze,
Marissa Griffioen en
Anne-Rieke van Schaik
Uitvoering: Gebonden
Aantal pagina's: 384
ISBN 978 94 625 8536 2
€ 59,95

Nu in de boekhandel

Bestel via www.wbooks.com of bel 038 - 467 34 00

(gratis verzending binnen Nederland)

INTER-ANTIQUARIAAT

Mefferdt & De Jonge

**INKOOP en VERKOOP
oude kaarten en stadsgezichten**

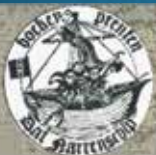
www.inter-antiquariaat.nl

Bernard Zweerskade 18
1077 TZ Amsterdam

T: 020-6640841
interantiquariaat@chello.nl

[@mefferdtdejonge](https://www.instagram.com/mefferdtdejonge)

Dat Narrenschip

Grote collectie antieke landkaarten
en stedenprenten van alle delen van de wereld

Antiquariaat Dat Narrenschip

Turfkaai 11 (bij de bushalte)
4331 JV Middelburg

telefoon
0118 674141

mobiel:
06 28146967

e-mail
mail@datnarrenschip.nl

Openingstijden:

donderdag
11.00 – 21.00 uur

vrijdag
12.00 – 17.00 uur

zaterdag
11.00 – 17.00 uur

Ook gevestigd te Amsterdam

Singel 276
1012 WG Amsterdam

Geopend: zaterdag
10.30 – 17.30

www.datnarrenschip.nl

Internet veilingen

Februari, Maart, April, Mei, Juni,
September, Oktober en November

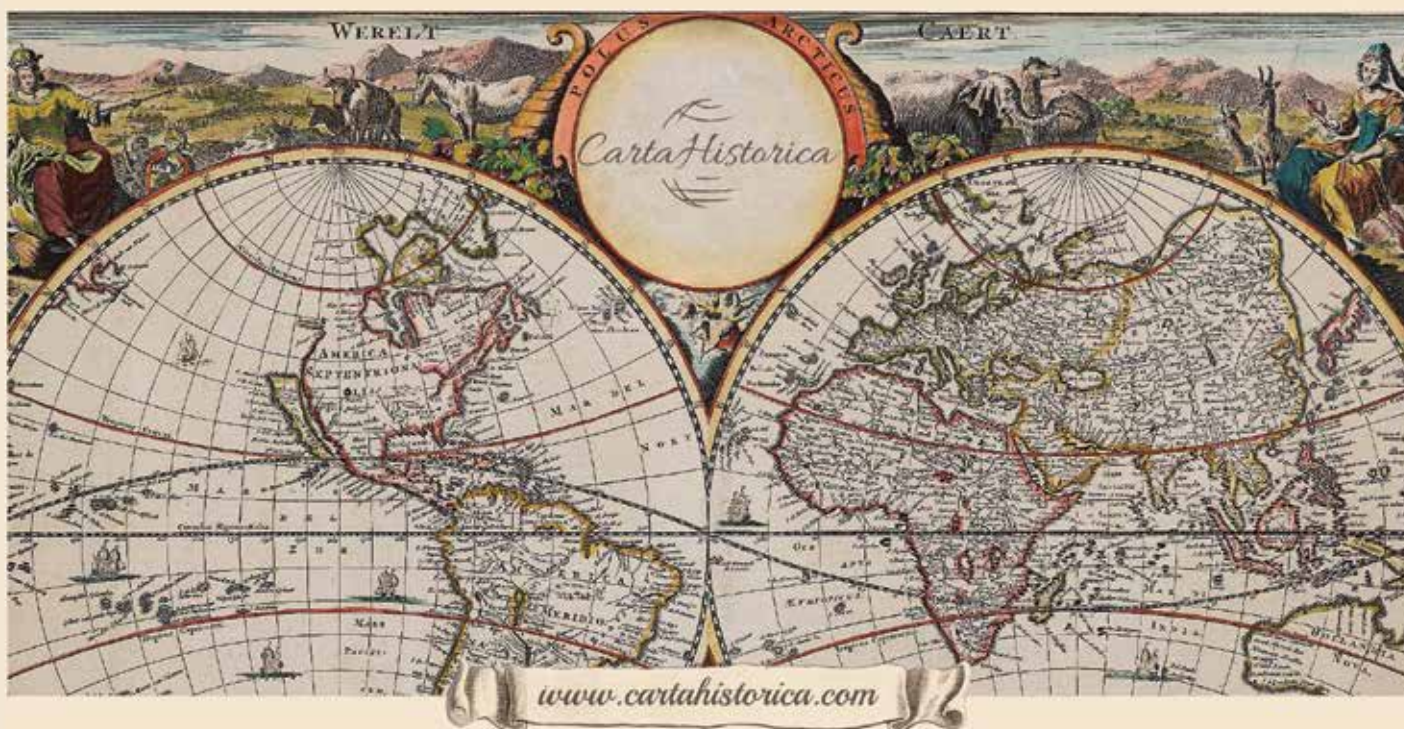
www.swaen.com

Inbreng voor deze internet-veilingen is mogelijk
gratis taxatie - email: paulus@swaen.com

Pieter Lastmarkade 2, - 1075 KJ Amsterdam - The Netherlands

Tel. +31 (0)20 2255 198 - USA +1 727 687 3298

Sinds 40 jaar inkoop en verkoop van oude kaarten en atlassen

*A map enthusiast with 40 years of pure passion.
Discover maps from all over the world.*

[cartahistorica](https://www.instagram.com/cartahistorica)

[cartahistorica](https://www.facebook.com/cartahistorica)

info@cartahistorica.com